

Flensborg,

den vigtigste og største By i Slesvig, Hertugdømmets første Handelsstad og Sæde for de høieste provindsielle Autoriteter, der danner et eget Overøvrighedsdistrict under en Overpræsident *), er beliggende ved den inderste Vig af den 3 1/2 Mile lange Fjord, som bærer Navn efter Byen, under 54° 47' 03" nordlig Bredde og 3° 08' 31" vestlig Længde, i lige Linie 29 Mile sydvest for Kjøbenhavn, ad Landeveien 4 Mile fra Aabenraa, 4 1/2 Miil fra Byen Slesvig, 6 1/2 Mile fra Tønder, 5 Mile fra Sønderborg og 5 3/4 Mil fra Husum, ad Jernbanen 6 3/5 Mile fra Husum og 8 2/5 Mile fra Slesvig.

*) Skrivelse fra den overordentlige Regjeringscommissair til Flensborgs Magistrat af 30te Sept. 1850, hvorefter Kongen, i Anerkjendelse af Stadens under vanskelige Forhold mod Ham udviste Hengivenhed og Troskab, allernaadigst har befaleet, at Staden ogsaa fremdeles skal vedblive at være Sædet for Hertugdømmet Slesvigs Overautoriteter, og at Magistratens første Medlem skal benævnes Overpræsident.

Flensborgs Beliggenhed hører til de skønneste i Landet. Tilligemed den med samme forenede Jørgensby høier den sig omkring Havnen mod Vest, Syd og Øst, tildeels bygget opad de omgivende Bakker, der næsten overalt yde en henrivende Udsigt over Fjorden samt dens bakkede og skovrige Bredder.

Den egentlige Stad Flensborg omfatter, inclusive Kirkerne og de offentlige Bygninger, 1073 i Brandcatasteret optagne Eiendomme med ligesaa mange Hovedbygninger samt 2842 Udbygninger eller ialt 3915 Bygninger.

Den har 3 Torve, 31 Gader og 10 Stræder. De 3 Gader, der løbe fra Nørreport (om denne see nedenfor) til Søndertorv, danne en næsten lige Linie af henimod 1/4 Miils Længde. Den udenfor Nørreport beliggende Deel af Byen kaldes Nystaden (Neustadt); forøvrigt deles Byen i 2 Dele: "Norden" (St. Marie Sogn) og "Syden" (St. Nicolai og St. Johannes Sogne); Raadhuset danner Grændsen mellem disse Dele. De ældre Bygninger i Staden ere for Størstedelen byggede med Gavlen ud imod Gaden, men disse afløses mere og mere af nye Bygninger. Den nye Raadhuusgade, der fra Byens Hovedgade fører ned til Jernbanegaard og danner en lettere Forbindelse med Jørgensby, har udelukkende smukke og anseelige Bygninger; saadanne fremstaae ogsaa efterhaanden paa Bakkerne bagved Byen og langs den saakaldte friske Vei samt i Nystaden. Flere store Vindmøller ligge paa Høiderne bag Byen.

Til det under Stads Jurisdiction og Administration staaende klosterlige District Nørre- og Sønder St. Jørgen med Ballastbroen og Bredebjerg (Jørgensby) høre 201 Eiendomme. (Om Jørgensby og Huulveiene see Adelby Sogn).

Til det til Flensborg Amt, Handeved Sogn hørende, men Stadens Politi underlagte Duborg høre 27 Eiendomme. (Om Duborg see Handeved Sogn.)

Til de til Amtet Flensborg, Adelby Sogn hørende, Stadens Politi underlagte Nørre- og -Sønder-Huulvei høre 67 Eiendomme.

Til den til Flensborg Amt hørende, i Flensborg St. Johannes Sogn indlemmede og Stadens Fattig- og Skolecommune underlagte, men forøvrigt selvstændige Landcommune Fiskergaard (Fischerhof) høre 60 Eiendomme. (Om Fiskergaards Commune see denne, Husby H.)

Samtlige den egentlige Byes 1073 Gaarde og Huse vare d. 30te Juni 1863 forsikkrede i Brandkassen for 6,357,380 Rd.

Efter den i Aaret 1508 oprettede Skyld- og Panteprotocol var Antallet af Gaardene og Husene i den hele By 422; i Aaret 1797 fandtes 855 Gaarde og Huse, og efter Brandfortegnelserne for Aaret 1816: 912, hvilke sidste vare forsikkrede i Brandkassen for 2,513,270 Rd. Courant.

Byens Jorder (Bymarken), der udgjør 6034 Tdr. 93 kvadrat Baand (á 192 kvadrat Baand), bestaae af Ramsherreds, St. Mariæ, St. Nicolai og St. Johannes Markcommuner *).

*) Byens eller dens Jorders Grændser i ældre Tider lade sig ikke med Nøiagtighed angive. Efter Sagnet skulle 5 Adelsmænd have været i Besiddelse af Bymarken, hvilken skal været overdraget Byen mod en Sum af 24,000 Mark lødigt Sølv. (En af disse skal have havt sin Borg paa den saakaldte Junkerplads i Marieskoven.) I Aaret 1508 henhørte til de 422 Gaarde og Huse, hvoraf Byen da bestod, 388 hele og 84 halve Markrettigheder, altsaa flere Rettigheder end Gaarde og Huse. Ved den i Aarene 1766 og 1770 anordnede Udstykning og Indfredning blev der tillagt ethvert af 470 Huse og Gaarde (deraf 93 kun med halve Markrettigheder) et i Byens Nærhed beliggende Stykke Jord (Binnenlücke) og et andet Stykke Jord, længere borte beliggende (Aussenlücke). Paa Mariefælleden er enhver Mark, saavel den i Nærheden som den fjernere beliggende, udmaalt til en Størrelse af 6 Tønder, paa Nicolaifælleden den s.k. indre Indfredning til 5 Tdr. 144 kvadrat Baand, den s. k. ydre Indfredning til 5 Tdr., og paa Johannesfælleden de første til 3 Tdr. 96 kvadrat Baand, og de sidste til 3 Tdr. 120 kvadrat Baand; Maalet beregnet til 192 kvadrat Baand pr. Td. Desuden bleve flere Marker, saasom Maarlide, Strucksdam, Bojsens-Mark, Raadhuus-Marken, Frisiske-Mark, Kobber-Marken og Johannes-Marken, der tilhørte Interessentskaber, deelte i 149 Parceller og indhegnede. Mange af disse Parceller ere dog senere blevne benyttede som Byggepladser eller forvandlede til Haver. Siden denne Udparcellering fandt Sted, er den Grundsætning rigtignok bleven fastholdt, at senere opførte Huse og Gaarde ikke alene ikke kunne erhverve Rettigheder i Bymarken, men at ogsaa de til Eiendommene benyttede Rettigheder ikke maatte adskilles eller bortsælges fra samme; men desuagtet ere i Tidens Løb 8 af "Indreløkkerne" og 37 af "Ydreløkkerne" blevne adskilte. De ovennævnte Markcommuner besidde desuden nogle mindre betydelige Jorder, ligesom Exerceer-Marken og Munketofte ere Communens Eiendom. Desuden ligge 62 indhegnede "Løkker" adspredte paa Bymarken, hvilke ere Privateiendom. I Løbet af dette Aarhundrede ere mange Forandringer foregaaede med Bymarken.

I første Halvdeel af det 15de Aarhundrede var Flensborg befæstet. Om ogsaa Fæstningsværkerne senere bleve sløifede, saa blev der dog holdt strængt over, at Byen overalt umiddelbart bag Husene var indesluttet af Mure eller Plankeværk, og ingen anden Udgang blev tilladt end igiennem Portene. I Aaret 1817 havde Flensborg endnu 10 Porte, hvilke nu, paa Nørre-, Røde-, Raadhuus- og Compagni-Porten nær, ere forsvundne. Alt, hvad der laae udenfor Portene, blev betragtet som Fælled, og her var det ikke tilladt at bygge Huse. I den senere Tid ere derimod en Mængde Huse og Haver fremstaaede paa Bakkerne og navnlig langs med Vestsiden, ligesom ogsaa Anlægget af Chausseen og Jernbanen har medført endeel Forandringer. See herom

"Verzeichniss der Ländereien und Grundstücke auf dem Flensburger Stadtfelde, von P. E. Thode, mit einer Karte von Creutz, Flensburg 1860."

Marieskoven, 361 Tdr. 144 kvadrat Baand, er Mariekirkens Eiendom. Bymarkernes skattepligtige Areal udgjør 2581 Tdr. 190 kvadrat Baand (á 260 kvadrat Baand) Land, taxeret til 311,140 Rd. Afgiften til Communen i Landskat udgjør 1270 Rd. 45 Sk. aarlig, medens Byen har at udrede i Contribution til Statskassen af 200 saakaldte Steenplove 11,520 Rd. aarlig.

Af de udenfor Byen beliggende Eiendomme paa Byens Territorium kan særskilt mærkes Marienhof, Sophienhof, Cathrinenhof, Skæferhuus, Papirmøllen (om denne see S. 439), Valkemøllen, Rødemøller, Stuhrs Mølle, Martinsstiftelsen (om denne see S. 431), ligeved Byen ligger Beværtningsstedet Bellevue, bekjendt for den fortrinlige Udsigt, som derfra haves.

Af offentlige Bygninger og Institutioner mærkes:

St Marie Kirke, eller, som den jevnlig kaldes i Folkesproget Vor Frue Kirke (ligesom i gamle Documenter U. L. V. K.) ligger paa en stor fri Plads, der er prydet med smukke Haveanlæg, mellem hvilke den store, med Viinranker og Espalioser bedækkede Kirke frembyder et venligt og tiltalende Ydre. Allerede 1250 stod en Mariekirke tæt ved den nuværende, rimeligviis paa den Grund, der nu indtages af Husene mellem Nørretorv og Kirkepladsen, men da den var af Træ og snart forfaldt, opbyggedes 1284 den nuværende Steenkirke ved Midler, der indkom deels ved geistlige Skatter og deels ved Afladsbreve, udstedte bl. A. af Biskop Bunde i Slesvig og Biskop Tycho i Aarhus, hvilket sidste *) in originali endnu opbevares i Kirkens Archiv.

*) Af dette Afladsbrev, skrevet 1284 i det latinske Sprog paa Pergament og forsynet med Seglcapser, gives her en Oversættelse: "*Tycho, af Guds Naade Biskop til Aarhus, ønsker alle dem, hvem dette Diplom maatte komme for Øie, Held og Velgaaende i Herren Jesu Christo. Efterdi vi, som Apostelen Paulus siger, alle ville komme til at staae for Guds Domstol, paa det at vi maae modtage Godt eller Ondt eftersom vi have handlet i Livet, saa stikker det sig at vi forekomme Dommedagen med Kjærligheds og Barmhertighedens Gjæringer, og i Betragtning af det evige Liv udsaae paa Jorden det, som vi, naar Herren vil gjængjælde os, atter kunne høste med mangefold Nytt, idet vi sætte vort faste Haab og vor Tillid til Gud; thi den, som saaer sparsomt, vil ogsaa lomme til at høste sparsomt, men den, som saaer i Velsignelse, vil ogsaa komme til at høste det evige Liv. Da derfor Forstanderne og de øvrige Indbyggere i Mariæ Sogn i Flensborg have begyndt paany at opbygge en Kirke af Steen og slet ikke see sig istand til at fremme Kirkens fuldkomne Opførelse, naar de ikke nogenlunde hjælpes med milde Gaver fra Christi Troende, efterdi bemeldte Kirke ikke selv eier nogen Formue, men har at takke fromme Hjerters særlige Naade for det, som den har, beder og formaner jeg ogsaa Alle i Herren, idet jeg paaligger Eder til Eders Synders Forladelse, at I skulle yde af de Goder, Herren haver beskaaret Eder, gudfrygtige milde Gaver og behagelige Kjærligheds-Tjenester til bemeldte Kirkes Bygning, paa det at Kirken ved Eders Hjælp kan blive fuldkommen opbygget og I ved denne og andre Velgjæringer, som I, haabende paa Herren, have udviist, kunne naae den evige Saligheds Glæder. Men jeg, der sætter min Tillid til Guds Barmhertighed og til Apostlene Petri og Pauli Anseelse og Autoritet, befrier alle Sandhed Bodfærdige og dem, der have bekjendt deres Synder og have udstrakt deres Kjærligheds Haand til bemeldte Kirke, fra deres Synder, og bort-tager af Naade og Barmhertighed 40 Dage af den dem paalagte Bod.*

Givet i min Celle, der kaldes *cara Insula*, i Christi Aar 1284, den 2den Mai.

(L. S.) Tycho Ep. Aarhus"

Oprindeligt bestod, denne Kirke af 3 i Øst og Vest løbende Gange med 5 spidse Hvælvinger, der bæres af 3 firkantede og 1 rund Pille paa hver Side af Hovedgangen; da Kirken i denne Skikkelse havde til sin nuværende Længde 120 Fod og Høide ca. 80 Fod, en Brede af ca. 60 Fod, maatte den gjøre et langt mere imponerende Indtryk end nu, da de mange, paa den nordre og søndre Side tilbyggede Capeller givde den en uforholdsmæssig Brede.

Det var de mange i Middelalderen af de forskellige Gilder oprettede Altere, der fremkaldte disse Tilbygninger. Ikke færre end 19 saadanne Altere nævnes foruden hovedalteret; de anbragtes i de 4 Capeller paa den nordre Side og de 3 paa den søndre; Capellerne inddroges efter Reformationen i den egentlige Kirke med Undtagelse af 3, der nu bruges som Skriftestole og som Bibliothekværelse. Ved disse Tilbygninger fik Kirken sin nuværende Form, i hvilken dens vestre Side, ud imod Hovedgaden, er ligesaa bred som hele Kirkens Længde; Hovedindgangen, der endnu tydelig sees at have været fra Hovedgaden ligeunder det Mariebillede, der er anbragt i en Nische paa den vestre Side, forlagdes til den søndre Side, der efterhaanden er bleven betragtet som Hovedfacaden, da Kirken fra denne Side tilsteder et frit Blik paa den hele kolossale Bygning.

Iblandt Capellerne var det saakaldte Marianer-Capel (oprettet 1475) det vigtigste; 4 Marianere (saaledes kaldede efter Kirken) fungerede her som Præster og "agierten *sie in den Fasten die Tragödie von des Heiligen Jesus Christi Person und legten ihm in ein sonderlich dazu gemauertes Grab*"; Graven, som endnu paaavises, er dækket med en stor Steen, og Capellet bruges som Indgang til Kirken gennem en lille Sidedør i det nordvestlige Hjørne.

I Slutningen af forrige Aarhundrede tilbyggedes Gallerierne, der løbe rundt om hele Kirken; denne tabte derved endmere en Deel af sit Udseende, men der vandtes saamegen Plads, at den nu er en af de rummeligste Kirker i Slesvig.

Samtidigt indrettedes ved Siden af Taarnet et nyt "Gardekammer" (rimeligviis "Garbenkammer", fordi her tidligere Tienderne til Kirken betaltes), der nu bruges til Opbevaring af en værdifuld Samling af Manuscripter etc., vedrørende Flensborg Byes Historie siden 1282.

Efter i Aarene 1850 - 52 at være bleven benyttet til Lazareth modtog Kirken en Hovedreparation, ved hvilken alle Stolene, Gelænderne etc. bleve hvidmalede. Choret med dets Hvælving, der er høiere end de andre, hæver sig flere Trin over Skibet; det er stort og rummeligt og omgivet af høie Gelændere, der udmærke sig ved smukke Træskjærerarbejder, som imidlertid ikke træde tilstrækkeligt frem, fordi de ere hvidmalede som alle Omgivelserne.

Alteret, ligeledes smukt udskåret i Træ, der ved Forgyldning og mørke Farver gjør en god Virkning, støttes af 2 colossale Figurer (Petrus og Paulus); Alterbilledet forestiller Nadveren og er omgivet af mindre Malerier, fremstillende Opstandelsen, Daaben etc. Alteret er en Gave af Borgermester D. Nacke, saaledes som en Indskrift med Aarstallet 1598 udviser. Fremdeles findes midt i Choret den ligeledes af D. Nacke skjænkede Døbefont, en dyb massiv Messingskaal, der bæres af de 4 Evangelister (ligeledes i Messing); hele

Døbefonten veier 784 Pd. Skaalens Sider, der ere 1 1/2 Alen høie, ere inddeelte i 8 Afdelinger, om forestille Korsfæstelsen, Opstandelsen, Nadveren, Fodvadskningen, Gethsemane, Judas kysser Frelseren, Christus for Ypperstepræsten og Christus pidskes og hudflettes.

Prædikestolen, der ogsaa er en Gave af D. Nacke, er anbragt ved en Pille midt i Kirken, paa en saadan Maade, at Præsten kan sees og høres fra ethvert Sted i Kirken. Kirken besidder et stort og udmærket Orgel. Kun Gulvet lader endnu endeel tilbage at ønske, da det er belagt med store, mere eller mindre kunstigt udhugne Ligstene, iblandt hvilke flere fortjene en bedre Skjæbne end at opslides af Menneskefødder, f. Ex. den brave Flensborgske Kjøbmand Franz Bøckmanns og den ældste Liigsteen, som findes i Kirken, for en Borgermester i Flensborg Ludovicus Opperheide, død 1549.

Flere Malerier med smukt udskaarne, malede og forgyldte Rammer bidrage til at hæve den Eensformighed, som de hvide Vægge ellers let vilde frembringe; af disse fortjener at fremhæves det 1591 til Minde om Georg Veier, Secretair hos Hertug Johan, ophængte, forestillende bag hans om Korset knælende Familie Flensborg By med Duborg-Slot (Tegningen af Slottet gjengives i Bilagene).

Taarnet, 179 Fod høit, opførtes først 1730; det indeholder 7 Klokker. Kirken har, foruden værdifulde Alterstager, Kalke, Kander etc., store Capitaler og Besiddelser, som deels ved Gaver, deels ved Mageskifte ere komne i dens Eie; foruden en Capital af 12-13,000 Rd. eier den 6 Huse i Byen, der benyttes til Præsteboliger, Præsteenkesæder, Kirkefogedbolig og til Bortleie, den ca. 1/4 Miil fra Byen beliggende Marieskov, paa 361 Tdr. Land, 2 hele Gaarde, 14 halve Gaarde, 23 Kaadnersteder og 4 Huse i de omliggende Landsbyer.

Kirkens Formue forvaltes af 4 Patroner - Overpræsidenten, Stadssecretairen og 2 Raadmænd i Forbindelse med Præsterne og Kirke-Ældste, 12 i Tallet.

St. Nicolai Kirke, den største og smukkeste i Flensborg, 170 Fod lang og 70 Fod bred, er en anseelig treskibet Kirke i Spidsbuestiil, opført af store gule og røde Munkesteen.

Den har lange spidse Vinduer, og Chorets Muurstivere ere prydede med smaa Nischer, hvori sees Levninger af Helgenbilleder i brændt Leer. Kirkens Tag dominerer ved sin temmelig uforholdsmæssige Masse.

Kirkens Opførelse begyndte 1390 med Tilladelse af Pave Bonifacius IX. Den østlige Halvdeel er ældst; derefter udvidedes Kirken mod Vest, og endelig fuldførtes 1582 dens høie anseelige Taarn med et Spiir i Renaissancestiil.

Kirkens Indre frembringer en storartet Virkning med sine 12 runde fritstaaende Søiler af temmelig forskjellige Dimensioner, der bære de lette spidsbuede Hvælvinger. Ved disse Søiler er Kirken deelt i 3 Dele, hvoraf den midterste er ligesaa bred som begge de andre lavere Dele tilsammen. Choret er af

samme Brede som Midtskibet, hævet tre Trin over Kirkegulvet og ved en mellem Pillerne anbragt Træbeklædning adskilt fra Sidegangene.

Alteret er fuldendt 1749, da Kjøbmand Wilhelm Valentiners Enke Margaretha Caecilia Valentiner, født Esmarch, gav en Sum Penge dertil og dernæst udstyrede det saa rigeligt med Sølvtoi, at den samlede Vægt af dette udgjør over 2000 Lod.

Altartavlen er et Maleri, forestillende Christi Opstandelse, indfattet i en Ramme med to svære snoede Spiler i Renaissancestil. Ved en i 1842 foretaget Restauration blev Størstedelen af Kirkens gamle Epitaphier, Malerier, Træskjærerarbejde m. m. borttaget og solgt bunkevis. Kun i det nordlige lave Sidecapel bleve nogle Epitaphier staaende, blandt hvilke et bærer Portraitet af det danske Sprogs ivrige Bekæmper, Generalsuperintendent Stephan Klotz. Kirkens mærkeligste Antiquitet er Døbefonten, som er støbt af Bronze, rigt forzieret med Figurer og forsynet med en Indskrift, der betegner den som en Gave af Canonicus Petrus Partsow, hvis smukt udførte Ligsteen i gothisk Stil med en Mand i Munkedragt har undgaaet Ødelæggelsen og endnu findes velconserveret i Kirkegulvet.

I det nordre Sideskib hænge 5 store Malerier, der skulle være udførte af en berømt italiensk Maler Albani i Rom. I vestre Ende af samme Sideskib findes ved Siden af Orgelet et colossalt, smukt udført Crucifix fra Middelalderen. I det østlige Sidecapel mod Syd hænge Portraiter af Luther og af Pastor Møller, den bekendte Rector Joh. Møllers Fader; i det midterste Capel et af Klotz's Datterdatter Catharina Stacken udført Dobbeltmaleri, der set fra venstre Side forestiller Korsfæstelsen, fra højre Side Opstandelsen; i det vestligste Capel findes over Indgangen et Bibliothek paa ca. 400 Bind, grundlagt af Reinhold Thorsmeden i Forening med hans Svoger Raadmand Harder Vake, begge af gamle anseede Flensborgske Familier, Aar 1580 (see "St. Nicolai Kirkes Bibliothek i Flensborg" af Dr. Burman-Becker i S. Prvds. Cft. N. R. IV. 2. S. 164 fg.), samt et Skriin, hvori der blandt Andet findes to meget smukke Messehageler. Kirken har et meget stort, fortræffeligt og smukt udført Orgel.

I Sacristiet eller Skriftestolen paa Kirkens nordre Side ligger en mærkelig gammel Ligsteen med Aarstallene 1300 og 1341, en Mand og en Kone findes derpaa udhuggede; men Stenen er senere benyttet til en Begravelse i Aaret 1590, hvilket findes indhugget paa den.

Udenfor paa Kirkegaarden ligger en Deel af en Ligsteen af gullandsk Kalksteen, hvorpaa kan læses Navnet **SOPHIA**. Dette Navn fører langt tilbage i Tiden: Markgrevinde Sophie af Brandenburg, en Datter af Valdemar II., kom i Aaret 1248 her til Danmark for at stifte Forlig mellem hendes Brødre Erich og Abel. Under dette sit ædle Værk døde hun d. 3die Novbr. samme Aar efter Barselseng i Flensborg og blev begravet i et eget Capel i Graabrødrenes Kirke, hvorfra hendes Lig 1579 førtes til Nicolai Kirke.

Af Capitaler eier Kirken ca. 12,000 Rd., der stamme fra Legater. Desuden eier den 23 Arvefæstesteder i forskjellige Landsogne, der svare en aarlig Afgift af ca. 550 Rd. samt en bestemt Sum ved Forandring af Eier.

St. Johannes Kirke. Denne meget gamle Kirke, bygget omtrent i Aaret 1128, er den ældste i Flensborg og, som Kirkeseglet og Døberens colossale Billedstøtter i Choret bevidne, indviet til Johannes den Døber.

Kirken tilhører i sine ældre Partier Rundbuestilen; den er for det meste massiv opført af Kampesteen og bestaaer af det 75 Fod lange og omtrent halvt saa brede Skib med tre Korshvælvinger, kun med een Gang, paa begge Sider af hvilken Stolene ere anbragte, fremdeles af det dermed forbundne Chor med to Hvælvinger, hvis østlige Halvdeel senere, dog allerede før Reformationen, blev tilføjet, og hvortil Sacristiet slutter sig mod Nord, og endelig af det i Aaret 1741 mod Vest tilføiede Taarn, under hvilket findes et Capel, som har sin Indgang fra Kirkens Skib. Hele Kirkens Længde med Taarn og Chor udgjør ca. 150 Fod. Alteret er forfærdiget 1734 istedetfor det 1588 opførte; Døbefonten blev skjænket Kirken 1592, Prædikestolen 1587.

Orgelet blev 1723 bygget nyt, og foran samme blev der i 1822 anbragt et nyt Pulpitur. Med Undtagelse af nogle Portraiter af gamle Præster og et af Luther indeholder Kirken, der øvrigt er lys og venlig, intet Mærkværdigt. I tidligere Tider har Johannes-Kirken besiddet nogle Jorder, som senere bleve solgte til at dække Gjæld med.

Helligaands-Kirke. Aar 1325 tog Hertug Valdemar V. "*domum sancti spiritus noviter constructam*" i sin Beskyttelse samt bekræftede 1330 dettes Privilegier, tildeelte Provisorerne dømmende Myndighed over de Underhørige (Lansten) og forundte Huset jus asyli.

Dengang havde altsaa Helligaandshuset Besiddelser udenfor samme. Disse forøgedes siden betydeligt saaledes som en Liste i Clädens monumenta S. 707 udviser.

Da i Aar 1362 Kalandet eller den hellige Treenigheds Broderskab oprettedes, holdt samme her sine Forsamlinger, og en Kalandsbroder, Sunke Kulle, opbyggede Aar 1386, som en Indskrift udviser, den nuværende Helligaands-Kirke. Aar 1530 skjænkede Kong Frederik I. Graabrødreklostret til Staden Flensborg, for at i Kirken og Omgangen "*arme erlike Lüte in wahren mögen*"; men det synes ikke at det fik denne Anvendelse, Munkene vedbleve i hvert Fald endnu 6 Aar derefter at boe i Klosteret; men Aar 1551 paa Mandagen efter Miserecordias Domini forordnede Kong Christian III. at et Hospital eller Fattighuus skulde oprettes og bygges ("*ein gemeyne Gasthuss upgerichtet und gebwuet*") i Helligaands-Kirke.

Paa Forstandernes Ansøgning overførte dog Frederik II. 1563 dette Hospital, der beholdt Navnet Helligaands-Kloster, og hvortil hans Fader havde skjænket alle St. Jørgens Lansten, Graabrødreklosteret med Kirkegaarden, alle Kalandets

Godser og Indkomster, alle geistlige Lehn og Altare i Helligaand og St. Jørgen samt Marianernes Capital og Indkomster, til Graabrødreklostret, og Helligaandskirke skulde nu indrettes til Latinskole.

Dette skete dog heller ikke. Uden at blive Sognekirke bestemtes den til dansk Gudstjeneste, og den første danske Præst, Simon Christian Widensis, blev ansat 1583. En Tid holdtes der ugentlig 2 danske Prædikener i Flensborg, nemlig Søndag Middag skifteviis i Marie og Nicolai Kirker og om Mandagen i Helligaandskirke, og den danske Præst havde navnlig sin egen Skriftestol i Mariekirken, hvor han maatte forrette de kirkelige Handlinger paa Dansk; men fra 1668 blev det ved den foromtalte Generalsuperintendent Stephan Klotz's Indflydelse forandret derhen, at den danske Prædiken indskrænkedes alene til Søndag Middag i Helligaandskirke, og det bestemtes udtrykkeligt, at den danske Præst maatte Ingen trolove og til Skriftebørn for Fremtiden ikke antage andre end simple Folk; han blev derhos forpligtet til at holde tydsk Prædiken til Aftensang skifteviis i Marie og Nicolai Kirker, men uden at turde udføre ministerielle Handlinger, for ikke paa denne Maade at gjøre Indgreb i de tydske Præsters Rettigheder.

Paa Grund af forskellige Rivninger mellem den danske og de tydske Præster ordnedes senere Forholdet paany ved en Kongelig Resolution af October 1782, hvorefter den danske Præst alene skulde prædike i Helligaandskirken, men dog med Forpligtelse til, navnlig paa de store Høitidsdage, at assistere de tydske Præster til Aftensang, men han skulde nu for Fremtiden alene have sin Skriftestol i den danske Kirke, hvor han vel turde confirmere og tage til Alters, men ellers ikke maatte udføre andre kirkelige Handlinger.

I Aaret 1805 lykkedes det Pastor T. Jensen at faae indført dansk Psalmesang, idet han ved private Tilskud fik indkjøbt endeel Exemplarer af en dansk Psalmebog til Bedste for de Uformuende.

I Begyndelsen af dette Aarhundrede havde den danske Præst 1000 Skriftebørn - en Snees Aar iforveien 15 - 1600; men henimod Midten af det 19de Aarhundrede kun en halv Snees!

Kirken var da bleven saa forfalden og Gudstjenesten saa forsømt, at man tænkte paa at gjøre den danske Kirke til en Realskole; men efter Kong Christian VIII.'s Befaling blev den i det Sted i Aaret 1847 anstændig restaureret og erholdt den Skikkelse, den endnu har.

Ved Rescript af 10de Decbr. 1850 tilstededes Dannelsen af en selvstændig dansk Menighed, hvori enhver af Byens Indvaanere kunde indtræde uden at være bunden til det tidligere Sognebaand. Den 1ste Juni 1851, paa 6te Søndag efter Paaske, indsattes den første Sognepræst ved Helligaandskirke.

Danske Skoler havde der ikke været, men ved Rescript af 17de Novbr. 1851 tillodes Oprettelsen af en dansk Borgerskole med en ordineret Catechet som Førstelærer, der tillige prædikere visse Helligdage til Aftensang og, naar fornødent

gjøres, assisterer Sognepræsten. Den frie danske Menighed tæller nu (1863) ca. 520 Familier foruden de Militaire, og samme iberegnet henved 600 Familier. Den danske Borgerskole, som aabnedes den 9de Januar 1852 med henved 30 Børn, har nu ca. 450 Elever, og der haves 2 gode Skolebygninger foruden 2 leiede Localer.

Er den danske Kirkes Historie mærkelig nok, saa er der destomindre at sige om Kirkebygningen, den er uden alle architectoniske Prydelser, skjøndt forøvrigt ret venlig. Kirken, der udvendig er 82 Fod lang og 45 Fod bred, har indvendig kun en Sidegang mod Nord, der ved 3 ret anseelige Piller er adskilt fra Skibet. Choret er ikke ophøiet og har kun Langskibets Brede; hele Kirken har Hvælvinger. Altertavlen, som er skjænket 1719 af Peter Rievesell og Hustru Marie Lucia, født Stricker, hvis Billeder ere anbragte paa samme, er opført af Johan Zimmer.

Prædikestolen er smukt udskaaen; Orgelet anskaffet 1805, men maadeligt og egentlig kun et lille Positiv. En Døbefont af udskaaet Træ er først anskaffet 1851. Ved frivillige Bidrag af nogle af Menighedens Medlemmer blev Kirken for et Par Aar siden forsynet med et Varmeapparat.

Paa Taarnet (med et lille Træspiir) ud til Gaden har man været smagløs nok til at male en Uhrskive, istedetfor at lade istandsætte det gamle Uhrværk, der endnu henstaaer paa Kirkens Loft. Det paahviler forøvrigt Klosteret at vedligeholde Kirken, saavelsom den umiddelbart til samme stødende gamle Præstebolig, der 1854 blev forandret til en Degnebolig.

For samtlige Menigheder i Flensborg anlagdes og indviedes i Aaret 1813 en fælles **Begravelsesplads**, meget skjønt beliggende paa Bakkerne bag Byen. Et Capel, hvori der holdes Ligtaler, blev samtidig bygget.

Allerede 1810 begyndte man at planere de fra Beleiringen af Duborg 1431 her efterladte Skandser. 1300 danske Krigere, der faldt i Krigen 1848 - 50 ligge begravede paa Kirkegaarden, hvoraf de 900 under en 66 Fod lang Gravhøi med Mindetavler, skjænkede af Kong Frederik VII.

Tæt ved denne findes paa en høi Steensokkel opsat en colossal Løve af Bronze til Erindring om Slaget ved Isted d. 25de Juli 1850; Løven er modelleret af Bissen, Udgifterne ved Monumentet tilveiebragte ved frivillige Bidrag; den afsløredes d. 25de Juli 1862.

Paa Sokkelens Endeflader findes Portraitmedaillons af General Krogh, Oberst Læssøe, General Schleppegrell og Oberst Helgesen, der alle ere begravede i Nærheden af Monumentet.

Paa den ene af Sokkelens Langsider læses:

Isted

Det danske Folk reiste dette Minde.

Paa den modsatte Side:

*Trofaste Kæmper i Farens Stund
Mandig har værnet vor Odelsgaard.
Troskab skal Vagt ved Graven være.
Manddom skal skærme Arv og Ære.*

Et andet mindre Monument paa Kirkegaarden, der ogsaa er tilveiebragt ved frivillige Bidrag, har følgende Indskrift:

*Den Manen der am 9ten April 1848 für König und Vaterland ruhmvoll
gefallenen tapsern Kriegern gewidmet. Treu waren sie geschwornen Eiden.*

Regjeringsbygningen, der blev indkjøbt i Aaret 1851, og i de paafølgende Aar ombygget til sin nuhavende Bestemmelse, er beliggende paa Storegaden og fører Indskriften "*Med Lov skal Land bygges.*" Den indeholder samtlige Localer for den Kongelige Appellationsret for Hertugdømmet Slesvig, hvoriblandt Retssalen; i denne tvende Malerier malede af Frölich, det ene forestillede Kong Valdemar II. giver paa Thinge Jydske Lov, det andet Hyldingsedens Aflæggelse d. 4de Septbr. 1721.

Appellationsrettens Præsident har desuden sin Bolig i Forbygningen. Fremdeles findes i Regeringsbygningen Localer for den Kongelige Centralkasse for Hertugdømmet Slesvig, Regjeringsadvocaten, Overlandeveiinspectoret, Samlingen af nordiske Oldsager (see S.431). Ved den østlige Ende af Regjeringsbygningens Bagbygninger, dog adskilt fra disse, ligger Bygningen for Provindsialstænderforsamlingen for Hertugdømmet Slesvig (afbildet i Bilagene). Stændersalen ligger i 1ste Etage med tilhørende Værelser for den Kongelige Commissarius, Forsamlingens Præsident og Medlemmerne, og 2 Gallerier for Publicum.

Latin- og Realskolen ligger paa den saakaldte Kloster-Kirkegaard i den sydlige Deel af Byen, lige indenfor Rødeport, med Facade til Rødegade. Dens Bygninger ere 3, med en Brandmuur til en Fiirkant forbundne Fløie, et treetages Porttaarn og en ligeledes treetages Bibliotheksbygning. Facaden mod Rødegade har et fiirkantet, foroven fladt Hjørnetaarn, der kan benyttes til astronomiske Iagttagelser, og et Portparti med Indskriften: "Latin- og Realskole" og derover Frederik VII.'s Navnechiffer med Krone.

Skolen fik sit nuværende Udseende og sin ydre Indretning i Aarene 1857 - 60, da de 2 Hovedfløie efter Tegning og under Tilsyn af Bygningsinspecteur Professor Winstrup opførtes af nyt, og den 3die (den nordre), med tilstødende Bygninger, der udgjorde det gamle Skolehuus, næsten ganske ombyggedes og indrettedes til sit nuværende Brug som Gymnastik- Fest- og Bibliothekslocaler. (See Indbydelsesskrift til den høitidelige Indvielse af Flensborg Latin- og Realskoles nye Bygning d. 8de Octbr. 1861, Flensborg 1861.)

Latinskolen oprettedes 1566 af Franciskaner-Munken Lüdtke Namensen (Ludolphus Naamani, f 1498, død 1574), der skjænkede sit i 1557 paa Kirkegaarden byggede Huus og sine Forældres og sin øvrige Formue til Skolens Brug. Dens Bygninger og Organisation udvidedes og forbedredes saaledes ved det 16de Aarhundredes Udgang, at de stode næsten uforandrede i henved 200 Aar, og Skolen indtog en anseelig Plads blandt Hertugdømmets Latinskoler, især under de ogsaa som Forfattere bekendte Rectorer P. Sperling (1586-91), I. Møller (1701-25) og Professor H. Møller (1749-95).

Underviisningen fik 1797 en ny Indretning, og 1798 - 1806 ombyggedes Skolehuset aldeles paa det nederste af Muren nær. Fra 1851 indrettedes en fuldstændig Realunderviisning ved Skolen, saa at den nu er bleven baade Latin- og Realskole. Dens fra den Tid stærkt voxende Discipeltal gjorde den ovennævnte betydelige Udvidelse 1857 - 60 fornøden. Af dens i det hele smukke Localer udmærker sig især Festsalen.

I Skoleaaret 1861 - 62 havde Skolen ca. 280 Disciple, der undervistes i fælleds Latin- og Realclasser af 19 faste og 6 Timelærere. Skolen eier i Capitaler 8810 Rd. og af Jorder 20 Tdr. Land á 192 kvadrat Baand. Revenuerne heraf anvendes til Lærernes Lønning. Desuden nyder Skolen Tilskud fra Gotthard og Anna Hansens og nogle andre milde Stiftelser samt af Bykassen. Af Statskassen ydes betydelige Tilskud.

Skolens Bibliothek, der er opstillet i en egen Bygning, har i de sidste Aar modtaget en betydelig Forøgelse, især af fædrelandshistoriske Værker, saa at det snart turde indeholde ca. 16,000 Bind, og er blevet aabnet til Benyttelse ogsaa for Byens og Omegnens Beboere.

Byen har 16 andre offentlige Skoler, nemlig: i St. Marie Sogn Hoveddrengeskolen med 3 Lærere, Pigeskolen med 2 Lærere, Elementarskolen med 3 Lærere; i St. Nicolai Sogn Hovedskolen med 3 Lærere, 2 Elementarskoler med 3 Lærere; i St. Johannes Sogn Hoveddrengeskolen med 3 Lærere, Hovedpigeskolen med 2 Lærere, 3 Elementarskoler med 5 Lærere; 4 danske Skoler med 9 Lærere; St. Marie Friskole og Wilhelmine Friskole med 6 Lærere.

Desuden findes i Byen 5 Privatskoler (4 for Piger og 1 for Dreng) samt 2 Børneasyler. Endvidere en Søndagsskole, en Navigationsskole og en Industri-Tegneskole.

Raadhuset skal være bygget 1284, altsaa i samme Aar Flensborg modtog sine Kjøbstadrettigheder. Her findes Portraiterne af Kongerne af den oldenborgske Stamme, det velconserverede Byarchiv, hvoriblandt navnlig de originale Byprotocoller siden Aaret 1574.

Bag ved Raadhuset ligge 2 **Arrestbygninger**.

Compagnihuset, beliggende ved Skibsbroen og bygget i Aaret 1583, blev i gamle Dage af Kjøbmændene og Skipperne benyttet som en Slags Børs. I samme findes nu Byvægten og Havne- og Brocontoiret.

Helligaands Klosteret (das Kloster zum heiligen Geiste), almindelig alene kaldet Klosteret, har, som i det Foregaaende under Helligaands Kirke er anført, sin Oprindelse fra en Stiftelse, som var grundlagt paa et Helligaandshuus, til hvilken Aar 1563 det nedlagte Graabrødreklosters Bygninger, hvilke endnu tildeels ere bevarede og afbenyttet af Klosteret, bleve overdragne af Kong Frederik II.

Kun fattige Borgere og Borgeres Enker over 60 Aar optages (naar de ville have særskilte Værelser med Varme mod 352 Rd. Indtrædelsespenge). (Antallet er 45.) Alumnerne erholde Bolig i særskilte Værelser samt Kost og Vadsk, dertil Lys og Brændsel i en fælleds Forsamlingssal, ligesom en lille Pengesum. Klosteret eier i Legater 2400 Rd. Indtægterne bestaae hovedsagelig i Afgifter og Ydelser af Fæstesteder i St. Jørgen og paa Ballastbroen og af forskellige Districter i Hertugdømmet til et aarligt Beløb af 5000 Rd. og Renterne af ca. 67,200 Rd. Klosters Bestyrelse bestaaer af 6 Flensborgske Borgere (Proviserer). De antage en Secretair.

Gotthard og Anna Hansens Hospital, beliggende paa Bakkerne bag Byen i det forrige Amtshuus. Dette er deels et Pleiehuus for 16 Personer, der underholdes af G. og A. Hansens Stiftelser, deels et almindeligt Sygehuus mod Betaling (48 Sk. pro persona daglig). I 1860/61 var i Sygehuset optaget 359 Personer. Hospitalet bestyres af en Commission, det har en egen Læge.

Rønnekamps Stiftelse for gamle Sømænd, oprettet ifølge Foundation af 28de Novbr. 1856 af Kammerherre Rønnekamp til Næsbyholm og Hustru. Til Stiftelsen, der er beliggende i Jørgensby, er legeret en Sum af 40,000 Rd., hvoraf dog kun foreløbig er anvendt 20,000 Rd. I denne kunne 12 gamle Sømænd have Fribolig.

Martinsstiftelsen, beliggende 1/4 Miil syd for Byen, er en Opdragelsesanstalt og Pleiestiftelse for fattige og forsømte Børn. Den er stiftet af en Forening den 18de Febr. 1846, paa hvilken Dag feiredes en Mindefest for Martin Luthers Dødsdag (18de Febr. 1546). Med Anstalten er forenet et Landbrug, der tildeels drives af Plejebørnene. Ved Udgangen af 1862 var disses Antal 43. Til samme Tid var Anstaltens Activer 9232 Rd., Passive 1840 Rd.

Af **Enke- og Fattigboliger** mærkes følgende: det Lysius'ske Enkehuus for 5 Enker, stiftet 1787 af Enken efter Byfoged Lysius; Gjordemoder Clausens Enkehuus for 4 Enker (1834); Fattigboligerne ved Nørreport for 10 gamle Koner, oprettet 1596 af Borgermester D. Nacke, Enken A. Thomsens Fattigboliger for 12 fattige Koner (1733 og 1749); Hospitalsforstander H. Kellinghusens Fattigboliger for 10 fattige Personer (1588); Fattigboligerne paa Havretorvet og Fattigboligerne paa Munketoft, oprettede i Slutningen af det 16de Aarhundrede, førstnævnte nu for 24 fattige Personer, af Harder Vake, Th. Thorsmeden og R.

Thorsmeden, sidstnævnte med 8 Friboliger og 8 Beboelser for Fattige mod en ubetydelig Leie, af H. Vake og Cl. Thorsmeden.

Arbejdsanstalten. Som Erstatning for den hidtilværende Straffe- og Arbejdsanstalt i det saakaldte Vaisenhuus blev i Aaret 1861 i en ringe Afstand syd for Byen for en Bekostning af ca. 14,000 Rd. oprettet en til Tidens Fordringer svarende Fattig- og Arbejdsanstalt. I denne findes for Tiden ca. 80 Alumner, til hvis Underhold pro 1862/63 er beregnet et Tilskud deels af Fattigkassen og deels af Politikassen paa ca. 4400 Rd.

Den Kongelige Samling af nordiske Oldsager er grundlagt i 1852 ved en Samling paa henved 2000 Stykker, som Regjeringen kjøbte af Enken efter den bekendte Samler, Justitsraad Cl. Jaspersen paa Nordskov ved Gjelting, og lod opstille i 2 Værelser i Latin- og Realskolens Bygning, hvor den d. 22de Septbr. 1852 første Gang aabnedes for Publicum.

Den voxede snart baade ved Indkjøb og navnlig ved private Gaver; Localet blev snart for trangt, og i 1860 flyttedes den til større og bedre Værelser i Regjeringsbygningen, hvor der, naar Opstillingen er fuldendt, i 6 større Værelser vil blive samlet ca. 8000 Nr. af Gjenstande fra den meldte Tid til Reformationsperioden.

De betydeligste private Gaver ere skjænkede af afdøde Apotheker i Flensborg, Cancelliraad M. R. Mechlenburg og af afdøde Premierlieutenant Timm i Ekernførde.

Sine vigtigste Forøgelse har Samlingen imidlertid faaet ved de efter Regjeringens Foranstaltning i Aarene 1858 - 61 foretagne Udgravninger af Oldsager i Thorsbjerg-Mose ved Sønder-Brarup i Angel (omtrent 2000 Nr.) og i Nydam-Mose ved Vester - Sottrup i Sundeved, der have afgivet to af de vigtigste Fund fra den ældre Jernalder og saaledes er den bedst repræsenterede Deel af Samlingen.

Fra de øvrige Perioder af Oldtiden er der imidlertid ikke blot hele Rækker af de almindeligere forekommende Gjenstande, men ogsaa mange sjældne Stykker. Alle de Gjenstande, der bevares i Samlingen, ere næsten udelukkende fundne i Slesvigs Jord og vise den nøieste Overeensstemmelse med, hvad der af lignende Gjenstande findes i selve Kongeriget. Regjeringen har bestemt aarlig en Sum Penge til at udbetale Douceurer for indleverede Oldsager og til at erstatte den fulde Metalværdi af jordfundne Oldsager af ædle Metaller, der afleveres til Samlingen. Denne er et Par Timer ugentlig uden Betaling aaben for Alle og Enhver.

Theatret er, efter Foranstaltning af Magistraten, opført i Aaret 1792 paa det forrige Thingsteds Grund bagved Raadhuset.

Generalcommandobygningen som er Statens Eiendom, ligger omtrent midtvejs paa den gamle Skibsbro. Den beboes af den commanderende General for 2den

Generalcommando (Nørrejylland, Fyen og Slesvig); i Stueetagen findes Generalcommandoens Contoirer.

Filialbanken. Dette af Nationalbanken i Kjøbenhavn i Aaret 1844 oprettede Institut har ved sin Virksomhed havt en gavnlig Indflydelse paa Byens Handel og Industri. Foruden Filialbankens Contoirer findes der i Bygningen, som er Nationalbankens Eiendom, endnu Boliger for Bankens Kasserer og Bogholder, ligesom ogsaa Hovedvagten for den her garnisonerende Infanteri-Bataillon har Locale i Stuen.

Toldpakhuset. Paa Skibsbroen i den nordlige Deel af Byen ligger det store Toldpakhuus, der ved en Gaardsplads er forbunden med en ældre Bygning, som vender ud til Storegaden, og hvori Toldkassereren har sin Bolig og Contoir. Disse Bygninger ere Statens Eiendom. Desuden findes et Toldpakhuus tæt ved Banegaarden, hvor navnlig Toldklareringen for de med Jernbanen ind- og udførte Varer finder Sted.

Jernbanegaarden: Denne er beliggende i den indre Deel af Byen paa den tidligere saakaldte Blankemai; fra samme fører en ca. 800 Fod lang Bro med en Skinnevei ud i Havnen, hvorfra Varerne kunne ud- og indlades i Skibene. Ligeledes gaaer en Hestebane ud fra Banegaarden, som fører langs med den nye og den gamle Skibsbro næsten heelt hen til Byens Nørreport.

I Forbindelse med Byens Hovedgade staaer Banegaarden ved en Bro over Møllestrømmen og ved den nye saakaldte Raadhuusgade. Foruden forskjellige til Jernbanevæsenet hørende Contoirer findes ogsaa i selve Banegaardsbygningen hele Byens Postvæsen med dertil hørende Contoirer.

Som mærkelige Bygninger maa ogsaa nævnes de gamle Stadsporte Røde- eller Rude Port og Nørre-Port, der begge have en taarnagtig Form, Skranken (Schrangen), en gammel Bygning ved Mariekirken, Paa hvilken fra ældre Tid endnu findes et Halsjern anbragt, og det nedlagte Vaisenhuuses Bygning, hvori Justeerammeret.

Indvaanernes Antal var i 1860: 19,682 (hvoraf 9845 af Mdkj. og 9837 af Qvindekj., 3904 Familier); i 1855: 18,872, i 1845: 14,932; i 1799: ca. 11,000; i 1769: 6842. (I de 2 sidstnævnte Tællinger er dog Nørre- St. Jørgen ikke medregnet.) Efter Folketællingen i 1860 var Indvaanertallet saaledes fordeelt: 1) St. Marie Sogn, Byen Flensborg 9085, 2) St. Nicolai Sogn 4520, 3) St. Johannes Sogn a) Byen Flensborg 4173, b) Sønder-St. Jørgen 757, 4) Adelby Sogn, Nørre-St. Jørgen med Ballastbroen 1145. I Forstæderne, der ligge paa Amtsgrund, taltes endvidere i 1860 i Duborg 512 Indv., Fiskergaard 810, Søndre-Huulvei 537, Nørre-Huulvei 435. Naar disse medregnes, fremkommer for Flensborg et Folketal af ca. 22,000 Mennesker.

De detaillerede Folketællingslister udvise følgende Tal for enkelte Samfundsklasser (Forstæderne paa Amtsgrund her ikke medregnede, ei heller Familie, Medhjælpere og Tyende, altsaa kun Hovedpersoner): Geistlige Embedsmænd og Lærerstanden 62 (tillige 12 af Kvindekøn), civile Embedsmænd 124, Officerer og Embedsmænd ved Land-Etaten 35, ved Sø-Etaten 2, de militaire Underklasser ved Land-Etaten 184, de som leve af Jordbrug 41, de som have deres Næring af Søen 678, de som leve af Producters Forædling 930 (tillige 408 af Kvkj., deriblandt 377 som leve af Syning og lignende Haandarbeide), de som leve af Handel 592 (tillige 140 af Kvkj., deriblandt 69 der drive Høkerhandel. 10 Modehandel, 24 Værtshuushold), Dagleiere og Arbeidsmand 703, Almissenydende 490 (152 af Mkj. og 338 af Kvkj.), de som hensidde i Straffeanstalter og Fængsler 36 (31 af Mkj. og 5 af Kvkj.)

Om Flensborgs Handel indtil Aaret 1848 findes Efterretninger nedenfor under de historiske Notitser; her gives kun en Udsigt over, hvorledes Forholdene have stillet sig i den nyere Tid. Paa Grund af Krigens Indvirkning blev Flensborgs commercielle og industrielle Virksomhed rystet i sin Grundvold og gik i Tidsrummet fra April 1848 til Afslutningen af Conventionen af 10de Juli 1849 næsten ganske istaa.

Handelen begyndte nu vel at leve op igjen, men paa Flensborgs commercielle og industrielle Tilstand indvirkede høist uheldigt deels den da endnu forhaandenværende Uvished om, hvorledes de politiske Forhold vilde stille sig i Fremtiden, deels den Omstændighed, at Afsætningen af Colonialproducter og Fabrikater, hvoraf tidligere meget anseelige Qvantiteter bleve udførte til de nordlige Provindsstæder, nu næsten alene - og det ikke blot i de to Aar 1848 og 1849, men ogsaa i Aaret 1850 - indskrænkede sig til Provindsen Slesvigs Behov, hvorved Byens egen selvstændige oversøiske Skibsfart og især den directe Indførsel af Colonialvarer leed en stor Formindskelse.

Først ved Slutningen af Aaret 1850 blev den jyske Toldgrændse, som hidtil havde skilt Slesvig fra Moderlandet, hævet og forlagt til Eideren. Omendskjøndt denne Omstændighed ydede Byens commercielle og industrielle Virksomhed en kraftig Støtte mod Sydens overmægtige Concurrence, saa var dog, efterat Handelsforbindelserne vare oplyste, den gjensidige Tillid svækket og Handelen med de nordlige Landsdele ved den sydfra indtrængende Fjende for en længere Tid paa en voldsom Maade bleven ledet fra Flensborg til Kjøbenhavn, og det var yderst vanskeligt igjen at komme i Besiddelse af den livlige og indbringende Handel, som Byen tidligere glædede sig ved.

Men det lykkedes alligevel Handelsstanden, og vel nærmest som en Følge af den nævnte Forlæggelse af Toldgrændsen, hurtigere end man skulde have ventet det, at erhverve en Deel af det engang Tabte tilbage. Oliemøllerne, som i 1848 - 49 periodisk næsten fuldstændig geraadede i Standsning, begyndte at udvikle en større Virksomhed, og i dette Øiemed blev i Aaret 1851 alene tilsøes indført 61,000 Tdr. Hørfrø og 18,000 Tdr. Rapsæd.

Sukkerraffinaderierne vare i fuld Virksomhed og kunde næppe tilfredsstille Behovet i Slesvig og de mange Bestillinger paa Candis, der indløb fra de nordlige Provindser. Men der havde i Kjøbenhavn, deels ved Krigens Indvirkning og deels ved tidssvarende Forbedringer i Sukkerfabricationen, dannet sig et betydeligt Marked for Raasukker.

Istedetfor at der nu ved et ringe Offer fra de Capitalisters Side, der i Flensborg vare interesserede i de transatlantiske Forretninger, kunde være skeet Adskilligt for igjen at lede denne vigtige Handelsgreen til Byen, hvortil navnlig Anlægget af Dampsukkeryderier væsentligt havde kunnet bidrage, lode Flensborgerne, ligesom paa Krigens Tid, deres for Størstedelen af Raasukker bestaaende Retourladninger dirigere til Kjøbenhavn, ligesom flere i denne Handel anvendte Skibe deels bleve solgte, deels forandrede til Grønlandsfarere.

I Aaret 1853 blev Toldgrænsen flyttet fra Eideren til Elben, og derved bleve adskillige af Flensborgs Industrigrene hæmmede i deres Fremskridt, idet nu især de talrige storartede Fabriker i Holsteen, af hvilke flere bleve drevne for hamburgsk Regning, fremdeles ligesom tidligere kunde opfylde Landet med Industrifrembringelser af enhver Slags.

I de nærmest paafølgende Aar aftog den transatlantiske Handel mere og mere, og Olieproductionen, som har havt stor Betydning for Skibsfarten, leed en Formindskelse. Tallet paa de ankomne Skibe (excl. Dampskibe) udgjorde i Aaret 1854: 1785 af 30,539 Com.-Læsters Drægtighed og i 1856: 1807 af 30,925 Com.-Læsters Drægtighed.

Fra Vestindien og Amerikas Fastland ankom til Flensborg i Aaret 1853: 2, i 1854: 6 og i 1856: 3 Skibe, medens Antallet af de i 1847 derfra indklarede Skibe var 17.

Da den transatlantiske Handel aftog engagerede man sig end mere i Expeditioner paa Grønland og endnu i 1856 afgik 8 Skibe til de grønlandske Farvande paa Robbe- (Sælhunde) -fangst og Fiskeri; disse Expeditioner, som mere end noget andet Foretagende ere baserede paa Lykke og Tilfælde, begyndte allerede dengang at give et lidet tilfredsstillende Udbytte, og i 1862 udsendtes, som nedenfor sees, kun 1 Skib til Grønland.

Hvilken Indvirkning den i Aaret 1854 i Live traadte Jernbaneforbindelse, paa den ene Side med Eideren og Nordsøen og paa den anden Side med den handelsmægtige By Hamborg, har havt paa Flensborgs Handel og Skibsfart, lader sig ikke nøie angive i Tal. I Aaret 1856 blev der - foruden det meget betydelige Quantum, der i samme Aar kom over Kiel tiløees til Flensborg - paa Jernbanen tilført rigelig 13 Millioner Pd. fremmede ufortoldede Varer sydfra for at forblive i Flensborg, ligesom 2 1/2 Millioner Pd. til videre Forsendelse tillands, og desuden et betydeligt Quantum holsteenske Fabrikata. For Detailhandelen kan denne Import rigtignok være beqvem, forsaavidt den skeer fra Hamborg, men at Flensborgs directe oversøiske Handel i samme Forhold maa aftage, er klart. I Aaret 1861 indførtes pr. Jernbane 15,181,573 Pd. Varer og

11,333 Tdr. Steenkul og i Aaret 1862 15,063,083 Pd. Varer og 14,852 Tdr. Steenkul.

I Aaret 1856 opstod i Flensborg en storartet Forretning, som vel ikke kan være at henregne til Byens egentlige Handels- og Skibsfartsvirksomhed. Der blev nemlig for engelsk Regning sat et Antal Dampskibe i Fart, for ved Hjælp af Jernbanen over Halvøen at tilveiebringe en Varehandel mellem England og østersøhavnene ad St. Petersborg, Danzig, Königsberg, Stettin, Kjøbenhavn m. fl. Med disse Skibe blev der i det nævnte Aar exporteret fra Flensborg 5029 Clstr. Gods til de ovennævnte Østersøhavne og derfra ført 4459 Clstr. til Flensborg, og saaledes i det Hele ind- og udgaaet ca. 50 Millioner Pd. diverse Slags Gods.

Endskjøndt hele denne Trafik hverken blev dreven efter oeconomiske Regler eller med Omsigt og Orden, og endskjøndt der, vel nærmest af Ukyndighed og Skjødsløshed hos de engelske Skibsførere, forekom dyre Havarier og endog eet eller to i denne Fart værende Skibes fuldstændige Forliis, saa havde den dog, efterat man af Erfaring og Skade var bleven klog, uden Tvivl i Fremtiden forrentet sig og vedblevet at bestaae, i Flensborgs og hele Landets sande Interesse, hvis ikke den i Aarhundreder bestaaende Sundtold var bleven hævet. Denne Forandring standsede ikke alene den omhandlede Trafik, men virkede ogsaa skadeligt paa den allerede begyndte og i Udsigt stillede Forretningsvirksomhed for Flensborg i denne nye Retning.

Den lettede Communication over Halvøen har vel været gavnlige for Flensborgs Afsætning af Byggematerialier og andre Vareartikler, ligesom ogsaa Flensborg derved og ved den, nærmest for Kvægtransportens Skyld, stedfindende Dampskibsfart er traadt i nærmere Handelsforbindelse med England og navnlig med Staden London, og dette har periodisk haft en meer eller mindre stor Export af Korn og andre Landets Producter og Import af forskjellige Varer i denne Retning til Følge; men for den i en Afkrog af Østersøen beliggende By Flensborg, som formedelst den gamle Søvei omkring Skagen er for langt borte fra den hele vestlige Handelsverden og altsaa ikke er i Stand til saaledes at udvikle sine Kræfter, at den kan benytte den kostbare Tid med samme Fordeel som Hamborg og andre Nordsøhavne, er hiin ufuldkomne Forbindelse ikke nok, især da det smalle og bugtede Eiderfarvand, der paa sine Steder ved laveste Vandstand kun har en Dybde af 6 - 7 Fod, ikke egner sig for større Seilskibe. Saalænge der derfor mangler Seilskibene et bekvemt og sikkert Udgangspunkt paa Vestkysten, er Byen aabenbart uheldigt stillet ligeoverfor de omtalte Nordsøhavne*).

*) Vel er Flensborg i Henseende til Farvandet paa Vestkysten ikke mindre begunstiget af Naturen end dens Rivaler, idet Heverfarvandet, som, med en tilstrækkelig Brede, danner en næsten lige Linie, paa det laveste Sted er 13 Fod dybt ved laveste Vandstand og saaledes ved Middelvandstand aabner Adgang for 18 Fod dybtgaaende Skibe, ligesom ogsaa Rheden i dette Farvand tilbyder den herligste Ankerplads, hvor ifølge Erfaring selv store Skibe kunne overvintre. Man har derfor ogsaa allerede forlænge siden været betænkt paa ved Kunsten at komme Naturen her til Hjælp. Efter Foranledning af Regjeringen undersøgte nemlig de hollandske Ingenieuren Brødrene M. G. og I. A. Beyerinck i Aaret 1845 Localiteterne paa Vestkysten, og de bestemte dem for Anlæget af en Dokkehavn ved Heverstrømmen. Disse og andre sagkyndige Mænd have stillet Udførligheden af denne Plan udenfor al Tvivl, og som Følge deraf blev Udførelsen ogsaa

difinitivt bifaldet af Kong Christian VIII. og Foretagendet allerede paabegyndt i Aaret 1847; men neppe var den endnu eksisterende saakaldte Dokkekog inddiget i dette Øiemed før Krigsurolighederne udbrød, hvorved det Hele standsede, maaskee deels som Følge af det samtidigt opdukkede preussiske Project, at forbinde Heverstrømmen med Ekernførde Havn ved en Kanal, der var tilgængelig for de største Krigsskibe i den tydske Flaade, over hvilket Project der dengang blev givet fuldstændige Nivellementer og Overslag (*Der Norddeutsche Canal zur Verbindung der Nord- und Ostsee zwischen Eckernförde und Husum, von dem zur Ermittlung dieser Linie gebildeten Ausschusse, Schleswig 1849*), med Kort og Planer), deels i ethvert Tilfælde af Mangel paa Penge, fordi den indtil da fælleds Statskasse, af hvilken ifølge en Regjeringsbeslutning Bygningsomkostningerne ved den nævnte Dokkehavn ca. 1,200,000 Rd. skulde have været afholdte, og hvortil Provindsen Slesvig derefter kun vilde have havt at yde et Bidrag af ca. 17 pCt. eller ca. 204,000 Rd., ophørte at existere i Henseende til Havnebygning. Om nu ogsaa Realisationen af denne Plan har tabt i Betydning ved Sundtoldens Ophævelse, ved Tilintegjørelsen af en Deel af Flensborgs transatlantiske Handel og ved andre siden dengang indtraadte Forandringer, saa er dog Provindsen Slesvigs naturlige og geographiske Beliggenhed forbleven uforandret, saaledes, at naar ikke alene Byen Flensborg, men hele den mellemste Deel af Halvøen og de nærmest dertil grændsende Øer nogensinde skulle blive satte istand til, med Udsigt til at opnaae Noget, at kæpe mod den fremmede Stad Hamborgs Handelssupremati. kan det kun skee ved Frembringelsen af et saadant Nationalforetagende paa Vestkysten og ved Foreningen af Kræfterne og Bestræbelserne i dette Brændpunkt.

Den seneste Tid kan forøvrigt betragtes som noget gunstigere for Flensborgs Handel og Skibsfart, navnlig have forskjellige Rhederier sendt Skibe til China for at deeltage i den fortiden fordeelagtige Fragtfart. Oliefabrikationen har nogenledes svaret Regning og flere nyere Fabrik anlæg have ogsaa virket gunstigt. At Flensborg er blevet Sæde for Hertugdømmet Slesvigs Centralautoriteter, for Generalcommandoens for Nørrejylland, Fyen og Slesvig, samt derhos har faaet en Garnison, har ikke kunnet Andet end være af stor Betydning for Byens Handel og dens Opkomst i det Hele.

Af de vigtigere fremmede Forbrugsartikler er i nedennævnte Aar fortoldet:

	1862.	1861.	1860.
Bomulds-garn	Pd. 98,492	139,466	173,173
Bomulds-manufacturvarer	" 75,936	83,318	93,101
Brændeviin og Rom	Btl. 21,547	20,771	18,895
Jern, Rue	Pb. 543,946	995,672	763,642
— Stang- og Baand-	" 2,704,304	2,362,456	2,291,161
Kaffe	" 1,448,222	1,628,984	1,830,399
Mis i Skaller	" 664,720	1,014,097	217,999
Risengryn og Milsmeel	" 1,028,283	925,812	1,195,466
Salt, Steensalt	" 1,101,921	348,461	1,226,128
— al anden	Tdr. 4,791	5,988	5,579
Silkevarer, hvorunder Baand og Syfilte	Pb. 4,504	4,780	4,508
Steenkul	Tdr. 127,705	126,932	102,271
Steensti	Pb. 360,271	400,069	366,103
Sukker, uraffineret og raffi- neret	" 1,014,055	939,286	2,138,564
Sirup	" 1,383,851	1,086,112	806,324
Thee	" 51,361	67,487	48,542
Tobak, ufabrikeret	" 547,791	597,904	631,270
Trelast	Elstr. 7,192	5,442	6,153
	Td. 293,331	227,814	234,961
Udne Varer	Pb. 73,511	64,065	53,159
Viin	Btl. 18,013	19,009	17,218

Den samlede Udførsel til fremmede Steder var i Aaret 1862: Kornvarer og Frøsorter 24,090 Tdr. (i 1861: 22,747 Tdr.), Been af Kreaturer 309,167 Pd. (i 1861: 320,750 Pd.), fattet Flest 618,120 Pd. (i 1861: 1,196,263 Pd., i 1860: 2,122,588 Pd.), Heste 2320 Stk. (i 1861: 2167 Stk.), saltet Kjød 51,884 Pd. (i 1861: 291,055 Pd., i 1860: 170,000 Pd.), Oliekager 2.416,000 Pd. (i 1861: 3,282,720 Pd., i 1860: 3,583,840 Pd.), Skind og Huder 269,857 Pd. (i 1861: 197,828 Pd., i 1860: 302,757 Pd.), Smør 764 Tdr. (i 1861: 1191½ Td., i 1860: 1143 Tdr.), Talg 6006 Pd. (i 1861: 7470 Pd.), Lys 66,500 Pd. (i 1861: 59,215 Pd.), Mb 23,454 Pd. (i 1861: 16,621 Pd.).

Skibsfarten var i 1862:

Stibenes			
	Antal.	Drægtigheb. Com.-Ester.	Befrustning. Com.-Ester.
i indenlandsk Fart:			
indgaaet	1479	18,343 ¹ / ₄	8,813 ³ / ₄
udgaaet	1566	20,502	6,581
udenlandsk Fart:			
indgaaet fra Belgien	1	40 ¹ / ₂	26
" Bremen	19	321	298 ¹ / ₂
" England	161	7,487 ² / ₂	7,487 ¹ / ₂
" Frankrig	1	66	66
" fremmede Elbsteder	1	14	"
" Holland	4	107	63 ¹ / ₂
" Lübeck	12	112 ¹ / ₂	102 ³ / ₄
" Mecklenborg	2	11 ¹ / ₄	4
" Norge	7	94 ¹ / ₂	79
" Preussen	80	1,717	1,715 ¹ / ₂
" Rusland	63	3,579 ¹ / ₂	3,483 ¹ / ₂
" Sverrig	87	4,786 ¹ / ₄	4,770
" de dansk-vestindiske Der	1	65	65
	439	18,402	18,161 ¹ / ₄
Stibenes			
	Antal.	Drægtigheb. Com.-Ester.	Befrustning. Com.-Ester.
udgaaet til England	23	1,051	524 ¹ / ₂
" Frankrig	1	52 ¹ / ₂	31 ¹ / ₂
" Hamborg	1	13 ¹ / ₂	13 ¹ / ₂
" Holland	15	427 ¹ / ₂	426
" Lübeck	10	129 ¹ / ₄	23 ¹ / ₂
" Mecklenborg	4	56 ¹ / ₂	5 ¹ / ₂
" Norge	18	506 ² / ₂	446 ¹ / ₂
" Portugal	1	62 ¹ / ₂	"
" Preussen	127	4,298	174
" Rusland	68	4,301	466
" Sverrig	87	4,934	491
" de dansk-vestindiske Der	8	741 ¹ / ₂	741 ¹ / ₂
paa Robbe- og Hval- fangst	1	96	"
Tilfammen	364	16,669 ³ / ₄	3,343 ¹ / ₂

Ved Flensborg Toldsted og i sammes District var den 1ste Januar 1863 hjemmehørende:

	Antal.	Elstr. Drægtigheb.
Maalte Baade af 2 Elstr. og derunder . . .	6	11
Fartøier fra 2 til 15 Elstr. incl.	38	297
— " 15 " 30 — "	12	245
— " 30 " 50 — "	16	645
— " 50 " 100 — "	28	1974 ¹ / ₂
— " 100 " 200 — "	14	1729 ¹ / ₂
Ialt 114 Fartøier af 4902 Elstr. Drægtigheb.		

Told- og Skibsfartsafgifterne have efter Fradrag af Godtgjørelser udgjort i 1862: 427,692 Rd. 31 Sk., i 1861: 416,176 Rd. 13 Sk., i 1860: 444,878 Rd. 15 Sk., i 1859: 471,279 Rd. 15 Sk.; Brænderiafgiften, ligeledes efter Fradrag af

Godtgjørelser, i 1862: 89,197 Rd. 28 Sk., i 1861: 82,281 Rd. 90 Sk., i 1860: 74,159 Rd. 28 Sk., i 1859: 69,340 Rd. 14 St.

Af **Sø-Assurance-Compagnier** har Flensborg følgende:

- 1) "Privat-Assurandeurerne mod Søskade", hvilke kun tegne paa Skib og Ladning for Flensborgsk Regning. Fondet bestaaer i 560 Actier á 160 Rd. og en Capital paa 27,000 Rd.; den aarlige Risico andrager ca. 250,000 Rd.;
- 2) "Skibsforsikringsforeningen for Hertugdømmet Slesvig", baseret paa Gjensidighed uden Fonds, og
- 3) den ligeledes paa Gjensidighed grundede "Forsikringsforening for smaa i Flensborg og Flensborg Fjord hjemmehørende Fartøier."

Fabrikindustrien:

De Fabriker, der beskæftige de fleste Arbeidere, nemlig ca. 400, ere **Tobak- og Cigarfabrikkerne**. Af disse ere ca. 20 i Virksomhed og fabrikere aarlig af c. 600,000 Pd. raat Tobak ca. 400,000 Pd. Røg-, Skraa- og Snuustobak og 20 -25 Millioner Cigarer.

6 efter en storartet Maalestok anlagte og med de nyeste Forbedringer forsynede **Dampbrændeviinsbrænderier** have i 1862 produceret 1,782,760 Potter Brændeviin. 2 Jernstøberier, af hvilke det ene leverer Damp- og andre Maskiner, beskæftige ca. 110 Arbeidere.

13 **Oliemøller** med 90 Arbeidere forarbejde aarlig ca. 40,000 Tdr. Hørfrø og Rapssæd.

Den meget betydelige og med de bedste Maskiner forsynede **Papirfabrik** beskæftiger ca. 110 Arbeidere og har i 1862 produceret ca. 600,000 Pd. forskellige Papirer.

3 **Sæbesyderier**, der producere ca. 6000 Tdr. grøn og 25,000 Pd. hvid Sæbe aarlig.

Et **Glasfabrik** i Forening med et **Glassliberi**, der i 1862 beskæftigede 97 Arbeidere daglig og aarlig fabrikere ca. 500,000 grønne Flasker samt hvide Glasvarer til en Værdie af 96,000 Rd.

Kobbermøllen i Krusaa, der tilhører et flensborgsk Interessentskab, leverer aarlig ca. 750,000 Pd. Kobber-, Messing-, Bronze-, Yellow-Metal og Blyfabrikata, som finde Afsætning overalt i Landet.

En **Riisdampmølle**, der aarlig afskaller ca. 200,000 Pd. Riis.

5 **Teglværker** og **Kalkbrænderier** med 140 Arbeidere producere ca. 5 1/2 Mill. Stykker Muursteen, 5,500 Td. Kalk, 800,000 Stkr. Drainrør og 75,000 Stkr. Fliser aarlig.

3 **Sukkerraffinaderier**, der i de sidste Aar i Gjennemsnit have leveret 1,200,000 Pd. raffineret Sukker og Sirup aarlig.

2 **Nedsaltningslagterier** der aarlig nedsalte ca. 1,250,000 Pd. Kjød, Flesk og Pølse, hvoraf den overveiende Deel forsendes til Udlandet.

Foruden disse betydelige Fabrikanlæg i og ved Flensborg findes endnu følgende:

2 **Stivelsefabriker**, der aarlig producere 55,000 Pd. Stivelse.

7 **Ølbryggerier**, der producere 9000 Tdr. Øl.

4 **Eddikefabriker** med et aarligt Product af 3000 Oxhoveder Eddike.

2 **Cementfabriker**, der aarlig producere 4,500 Tdr. Cement.

8 **Garverier**, der aarlig forarbeide ca 4000 Stkr. Huder, 4900 Stkr. Kalveskind og 5000 Stkr. Faareskind.

2 **Haardugsfabriker**, 2 **Liimfabriker**, 10 **Lysestøberier**, der forarbeide ca. 200,000 Pd. Talg, 3 **Sømsmedier**, 2 **Saltraffinaderier**, 1 **Tapetfabrik**, 1 **Voxblegeri**, 1 **Voxdugs- og Læderlakeerfabrik**, 3 **Uldvarefabriker**, der aarlig levere ca. 7500 Alen Klæde og 14,000 Alen andre Uldvarer.

I Flensborgs samtlige Fabriker beskæftiges ca. 1350 Arbeidere.

Skibsbyggeriet synes ogsaa at have hævet sig noget. I Aaret 1861 blev bygget 3 Skibe Paa resp. 180, 160 og 100 Com.-Læster og i 1862 vare 4 Skibe paa resp. 130, 75, 70 og 60 Com.-Læster under Bygning. Skibsbyggeriet beskæftiger i det Hele 150 Arbeidere. De Skibe, der leveres fra de flensborgske Skibsværfter, ere af en smuk og hensigtsmæssig Construction, og kunne sikkert udholde en Sammenligning med dem, der leveres fra Nabobyerne - Noget der ogsaa er anerkjendt af Sagkyndige og mere og mere vinder Gyldighed.

I Flensborg findes 2 **Bogtrykkerier**; fra det ene udgaaer "Flensburger Zeitung". Byen har 3 **Apotheker**.

I Flensborg afholdes aarlig følgende Markeder: i Marts i 7 Dage med Kramvarer, i 3 Dage af samme Maaned og i 1 Dag i October med Heste og Kvæg. Udenfor Nørreport i Nystad holdes ligeledes 4 Kvæg- og Hestemarleder, nemlig i Februar, April, Juli og September.

Communalbestyrelsen bestaaer af Magistraten og Deputeretcollegiet.

Magistraten bestaaer af Overpræsidenten, der tillige er Overøvrighed samt 1ste Borgermester og Vexeldommer, den anden Borgermester, der har Forsædet i

Fattigcollegiet, og endelig af 6 Raadmænd, af hvilke 3 maae være fra den nordlige og 3 fra den sydlige Deel af Byen.

Magistraten i Flensborg er, ligesom i de øvrige slesvigske Stæder, dømmende Myndighed i civile og criminelle Sager. Politimesteren og Stadssecretairen ere tillige Raadmænd, men udnævnes af Kongen, medens den anden Borgermester og de øvrige Raadmænd vælges af Magistraten i Forening med 12 dertil ved Lodtrækning valgte Medlemmer af Byens Deputeretcollegium.

Deputeretcollegiet bestaaer af 24 Medlemmer, hvoraf 1 Oldemand og 11 Deputerede høre til St. Marie Sogn, og 1 Oldemand og 11 Deputerede til St. Nicolai og St. Johannes Sogne. De Deputerede vælges paa 12 Aar, saaledes at 2 nye Valg finde Sted hvert Aar. Kun Huuseierne ere valgberettigede. I alle oeconomiske Anliggender beslutter Magistraten og Deputeretcollegiet i Forening, medens Magistraten leder Administrationen.

Politiretten bestaaer af Politimesteren som Præses, to Raadmænd som Kæmmerere og Bisiddere, der vexe hvert andet Aar, og Stadssecretairen som Protocolfører. Kæmmeri- og Skifteretten bestaaer af Stadssecretairen som Præses samt to Raadmænd som Kæmmerere, der vexe hvert andet Aar. Andre Byeembedsmænd og Betjente ere: Auctionsforvalteren, Regnskabsføreren for Brandkassen, Bykassereren, der tillige er Inkassator for Bygningsafgiften, Assistentshuusforvalteren (Lombardforvalter), Testamentarius for Gotthard og Anna Hansens milde Stiftelser, Regnskabsføreren for Landskatten og Bygningsafgiften, Inkassator for Brandkassebidragene, Stadsveiermesteren, der tillige er Broskriver, Brofogden, Kranfogden, 2 Raadstuetjenere, 1 Byvagtmaster, 4 Retstjenere, 1 Arrestforvarer, 2 Overpolitibetjente, 1 Overvægter, 12 Politibetjente og 48 Natvægttere.

Byen har et Fattigcollegium, der forestaaer hele Fattigvæsenet.

Særskilte Commissioner ere: Bygnings- og Veicommissionen, Havnecommissionen, Indkvarteringscommissionen, Brandcommissionen, Kirkegaardscommissionen, Hospitalscommissionen, Directionen for Arbeidsanstalten, 4 Skolecollegier for Borgerskolerne (for St. Marie, St. Nicolai, St. Johannes og den frie danske Menighed), to Inspectioner for begge Friskolerne, Commissionen til Repartitionen af Skolelærerlønningen og Commissionen for Ansættelse til Fattigskat.

Nørre- og Sønder-St. Jørgen ere ved Kgl. Resolution af 8de Marts 1856 underlagte de forvaltende Myndigheder for Flensborg By, ligesom de alt ved Kgl. Resl. af 4de Januar 1854 vare underlagte Byens Jurisdiction. Husene ved Ballastbroen skulde efter disse Resolutioner nærmest ansees for hørende til Husby Herred, men factisk ere de inddragne under Flensborg Byes Doms- og Forvaltningsmyndighed. Med Hensyn til Nørre-Huulvei, ogsaa kaldet Vandhuulvei, med Bredebjerg, og Sønder-Huulvei maa fremdeles mærkes, at det forvaltende Politi ved den overordentlige Regjeringscommissairs Beslutning af 19de August 1850 er gaaet over til Flensborgs Politi, men denne Overgang er

ikke tilstrækkelig gennemført i Praxis, idet Husby Herredsfogden endnu i flere Retninger har Polititilsyn med de nævnte Steder.

Efter et Uddrag af Communens Regnskab for Aaret 1861/62 stillede Byens Indtægter og Udgifter sig saaledes:

Indtægter:

Rasfebeholdning d. 1ste April 1861	243 Rb. 32 St.
Indgaaende Restancer	795 — 4 "
Forpagtningsafgifter	1,319 — 86 "
	<u>Lat. 2,358 Rb. 26 St.</u>

Transport 2,358 Rb. 26 St.

Renter af Byens Capitaler:	
af Egl. Obligationer til Betsb 214,200 Rb. " St.	
af forskellige i Eiendomme i	
Byen indstaaende Capitaler	15,084 — 28 "
	<u>229,284 Rb. 28 St.</u>

Savnkassens Overtid	9,304 Rb. 71 St.
Overtid af Auktioner	1,550 — "
Overtid af Auktioner	1,302 — 25 "
Stat af Næring og Formue, samt den kommunale	
Huus- og Landstat	61,281 — 91 "
Recognitioner	3,013 — 57 "
Forskjellige Indtægter	2,806 — 14 "
Indkvarteringsogbetjening	14,567 — 23 "
Dptagne Capitaler	16,000 — "
Samlet Indtægt	<u>112,164 Rb. 19 St.</u>

Udgifter:

Contribution til Statskassen	11,520 Rb. " St.
Renter af Byens Gjæld	21,397 — 85 "
Bønninger	7,071 — 88 "
Skole- og Kirlevæsenet	1,681 — 7 "
Militairvæsenet	9,712 — 26 "
Bygnings- og Reparationsomkostninger	
Brolægning, Veivæsen, Gadebelysning og Vand-	
ledninger *)	11,656 — "
Forskjud til den nye Arbejdsanstalt	9,717 — 34 "
Forskjellige Udgifter	5,497 — 26 "
Udbetalte Capitaler	19,333 — 32 "
Rasfebeholdning	713 — 89 "
	<u>112,164 Rb. 19 St.</u>

Communens Gjæld udgjorde den 1ste	
April 1862	618,586 Rb. 19 St.
medens Byens Activer i Obligationer og ube-	
staaende Capitaler, som foran bemærket, udgjør .	229,284 — 28 "
følgelig beløber Communens virkelige Capital-	
gjæld	389,301 Rb. 87 St.

Eubelig eier Byen følgende Bygninger m. m.	
	Estimationsværdi.
Raadhuset med Fængslerne	24,590 Rb.
Det forrige Tugthaus og Industrianstalts Bygninger . .	12,330 —
Den gamle Caserne	9,890 —
Den nye Caserne	4,450 —
	<u>Lat. 51,260 Rb.</u>

*) Deraf 443 Rb. 59 St. til Paabegyndelse af en ny Brolægning og til Væb-
nes Belysning.

	Transport	51,260 Rb.
Det nye Bygehuus		8,310 Rb.
Compagnihuset		7,120 —
13 Skolebygninger		77,020 —
7 forskjellige Bygninger		15,190 —
8 Stykker Jord		4,179 —
	Samt . . .	<u>163,079 Rb.</u>

Fattigvæsenets Regnskab for Aaret fra 1ste April 1861 viser følgende Resultat:

Indtægt:

Kassebeholdning fra f. A.	173 Rb. 75 St.
Udstreven Fattigskat og andre Indtægter	40,077 — 78 "
Saante Capitaler	8,000 — " "
	<u>Tilfammen . 48,251 Rb. 57 St.</u>

Udgift:

Til Understøttelser og andre Udgifter	37,353 Rb. 10 St.
Paa Fattigkassens Gjæld afdraget	10,156 — 46 "
Kassebeholdning	742 — 1 "
	<u>Tilfammen . 48,251 Rb. 57 St.</u>

Brandvæsenets Udgifter have været saaledes:

	18 ⁵⁵ / ₅₆	18 ⁵⁶ / ₅₇	18 ⁵⁷ / ₅₈
til Byens Brandvæsen	6837 Rb. 19 St.	7424 Rb. 62 St.	2766 Rb. 18 St.
til den almindelige Brandkasse for Kjøbstæderne.	6604 — 12 "	20,849 — 17 "	14,450 — 38 "
	18 ⁵⁸ / ₅₉	18 ⁵⁹ / ₆₀	18 ⁶⁰ / ₆₁
til Byens Brandvæsen	2915 Rb. 65 St.	2556 Rb. 55 St.	2271 Rb. 50 St.
til den almindelige Brandkasse for Kjøbstæderne.	12,534 — 88 "	7644 — 37 "	7674 — 25 "

Gasværket. Ved i Aaret 1853 at have overdraget dette Anlæg og Drift til et fremmed Interessentskab har Byen i en Aarrække givet Afkald paa væsentlige Fordele, idet nemlig dette Etablissement uden tvivl giver et meget betydeligt Overskud. For Gadebelysning har Communen i Regnskabsaaret udgivet 3565 Rd. 39 sk. Fra Juli 1864 har Staden Ret til at tilkjøbe sig Gasværket.

Brolægning. Ifølge Bycollegiernes Beslutning vil Byen blive forsynet med en ny tidssvarende Brolægning, hvis Anlæg er paabegyndt i Aaret 1862.

Byen har ingen Borgervæbning, men derimod et af 980 Medlemmer bestaaende Brandcorps med 14 Sprøiter.

Flensborg har to frivillige uniformerede Skyttecorps, nemlig St. Knuds Gilde og Kong Frederik VII.'s Garde, bestaaende af resp. 80 og 30 Medlemmer. Begge Corps paradere og gjør Vagttjeneste ved de Kgl. Herskabers tilstedeværelse. Kong Frederik VII.'s Garde fungerer tillige som Afspærringscorps ved Ildebrande.

Havnen er en af de fortrinligste paa Halvøens Østkyst, og Skibe af 18 - 20 Fods Dybgaaende kunne lægge umiddelbart op til Byen.

Havnevæsenet staaer under begge Bycollegiers Overopsyn, medens den specielle Bestyrelse er overdraget Havnecommissionen, der bestaaer af Politimesteren som Præsæs og 8 deputerede og andre Borgere. Havnekassen, over hvilken Bykassereren fører særligt Regnskab, afgiver sit Overskud til Bykassen, hvorimod hiin requirerer Forskud fra denne naar Indtægterne ikke ere tilstrækkelige til at dække de løbende Udgifter til Havnen og Skibsbroen.

I Regnskabsaaret 1861/62 udgjorde Indtægten: Læstepenge 8234 Rd., for Brugen af Byens Maaletønder 551 Rd., i Leie af Liggepladser 1340 Rd., forskellige Indtægter 235 Rd., eller i det Hele 10,380 Rd.; Udgifterne derimod: ved Skibsbroen og Bolværkerne 4068 Rd., til Gjenstande i Havnen 349 Rd., for Opmuddring i Havnen og for Reparation af Muddermaskiner 1832 Rd., Lønninger 922 Rd.

Ved den i Aaret 1856 paabegyndte Inddæmning langs med de saakaldte "Gaardender", hvilken Strækning tidligere dannede en Spadseregang, nærmest kun for Eierne af de tilgrændsende Haver, er der tilsigtet deels en Forlængelse af den gamle Skibsbro og deels en Forbindelsesvei mellem den sidste og den nye Raadhuusgade paa den ene Side og Banegaarden og St. Jørgensby paa den anden Side.

Stiftelser og Legater. Faa eller ingen Byer indenfor det danske Monarchies Grændser har forholdsviis en saadan Rigdom paa Legater og milde Stiftelser som Flensborg. Udgiveren har derfor troet at den nedenfor anførte Oversigt over disse Vidnesbyrd om Flensborgernes Godgørenhed og Omsorg for efterlevende Trængende vilde være af almindelig Interesse.

1. Ved Legater og milde Stiftelser har i Særdeleshed afdøde Raadmand Gotthard Hansen og hans Hustru gjort sig fortjente af deres Fødeby. De testamenterede 1779 en betydelig Sum til milde Stiftelser, og allerede 1803 oprettedes det efter dem opkaldte Hospital (om dette see S. 431), til hvilket i Gjennemsnit af Aarene 1855 - 61 udrededes 2500 Rd. Desuden yder dette Legat, hvis Capital ultimo Marts 1862 udgjorde 358,891 Rd. 36 Sk, meget betydelige aarlige Understøttelser til Fattigskolen og til fattige Børns Opdragelse. En saakaldet Testamentarius paaseer Opfyldelsen af Testamentets Bestemmelser.

2. Vaisenhusets Stiftelse. Siden det i 1728 oprettede VaisenHuus i Begyndelsen af dette Aarhundrede blev nedlagt, ere Stiftelsens Indtægter anvendte til to af Byens Friskoler (see foran). Stiftelsens Indtægter bestaae i Renterne af en Capital paa 58,000 Rd., Overskud af Krangebyrerne, Leie af flere Stiftelsen tilhørende Huse, Overskuddet af Forlaget paa Bibler og Sangbøger samt Tavlepenge af de tre tyske Kirker.

3. De Atzerske Stiftelser (de ældste i Flensborg, grundede i Midten af det 16de Aarhundrede af Pastor Atzersen med et Legat af 2700 Mk. Lybsk) med en Capital af 16,000 Rd., der fornemmelig er dannet af ovennævnte og af flere mindre af Forskjellige skjænkede Legater, og de s. k. Klyckerske Huse i Mariegade, hvilke sidste mod en billig Leie overlades 5 Trængende. Af Indtægterne af Renter og Leie fordeles 173 Rd. 85 sk. ved Præsterne i de 3 Sogne til Nydlidende, Sengeliggende og Syge, medens Resten, efter Fradrag af Afgifter og Omkostninger ved ovennævnte Huse, tilflyde Gotthard og Anna Hansens Hospital.

4. St. Nicolai og St. Johannes Fattiglade eier en Capital paa 7050 Rd. og Huset Nr. 15 paa Fiskergaarden, der udleies. De aarlige Renter og Leien anvendes til Understøttelser og Vedligeholdelse af nogle af de fornævnte Fattigboliger.

5. Apotheker Schønners og Hustrues Legat paa 16,000 Rd. (1862) til frie Medicamenter for Hospitalet, Trængende og trængende Børn af herværende Læger og Embedsmænd.

6. Kbmd. Elingius's Legat, 1990 Mk. Banco (1856), for Trængende.

7. Kbmd. Peter Ketelsens Legat (1716), Capital 906 Rd. 64 sk., for fattige Børn.

8. Kbmd. P. Lunds Legat (1716), Capital 906 Rd. 64 sk, for fattige Børn.

9. Krigscommissair H. Behrens's Legat, Capital 320 Rd. for Byens Fattige.

10. Mægler Hoens Legat paa 320 Rd., for ugifte Piger.

11. Bager Herbsts Legat, Indtægterne af et Huus, for Trængende i St. Marie Sogn.

12. Kbmd. Heinrich Carstens's Stiftelse (1797, 1801) Capital 42,800 Rd., til forskjellige velgjørende Øiemed.

13. De særskilte Stiftelser i St. Marie Sogn med det Claustoftske Familielegat. Disse bestaae af en Mængde mindre Capitaler, hvis Givere for Størstedelen ere ubekjendte, af mindre Summer, der have tilhørt de forrige Sogne-Fattiglader og nu tilsammen udgjør ca. 28,000 Rd., og endvidere af Revenuerne af 23 Tdr. 138

kvadrat Baand Jord paa Marie-Bymark og en Recognition af 26 Rd. 32 sk. for det saakaldte Skæferhuus.

Indtægterne anvendes a) til Understøttelse for trængende Efterladte af Stifteren af det Claustoftske Legat, b) til Understøttelse for andre Trængende, c) til Skoleøiemed, d) til Vedligeholdelse af de Naackste Fattigboliger, og e) til Understøttelse for Fattige i disse Boliger.

14. Raadmand H. Lorks Legat paa 533 Rd. (1785) til Skolepræmier.

15. Kjøbmændene P. D. og H. Paulsens Legat paa 33,000 Rd. (1785, 1795), for Beslægtede, ellers til Fattige.

16. Commerceraad P. Hallensens Legat, Capital 20,266 Rd. (1783), for Beslægtede, senere for andre Trængende.

17. Enken Maria Bastians Legat (1839) paa 16,000 Rd. for forældreløse forsømte Børn og for Slægtninge.

18. Kbmd. A. Kalls Legat paa 4800 Rd. (1807), ligeledes.

19. Hospitalsforstander Hans Cord. Gøttigs Familiecapital (1823) paa 4000 Rd., ligeledes.

20. Borgermester Andreas Peter Andresens Legat (1824) paa 4000 Rd., for Beslægtede, senere for Enker.

21. H. P. Hansens Enkes Legat (1859) paa 3200 Rd. for trængende Slægtninge, event. for Præste- og Skolelærer-Enker.

22. Raadmand Lorenz Jessens Legat paa 2759 Rd. (1789), for Beslægtede, ellers for Trængende.

23. Hospitalsforstander Erich Jansens Legat (1824) Paa 2425 Rd., ligeledes.

24. Raadmand Ulrich A. Lüders's Familielegat paa 2008 Rd., ligeledes.

25. Borgermester N. H. Clausens Legat (1742) paa 1066 Rd. 64 Sk., ligeledes.

26. Hospitalsforstander M. Holsts Legat (1790) paa 1066 Rd. 64 Sk., ligeledes.

27. Raadmand Hinr. Lorks Legater (1785), Capital 1066 Rd. 64 Sk. og 10 Tdr. Land, for trængende og uformuende Slægtninge.

28. Hospitalsforstander H. Henningsens Legat (1735) paa 1066 Rd. 64 Sk., for Beslægtede, ellers for Fattige.

29. Nic. Clausens Legat paa 1066 Rd. 64 Sk., ligeledes.
30. Borgermester Henningsens Legat (1767) paa 1066 Rd. 64 Sk., for trængende Slægtninge, ellers for andre Trængende.
31. Kbmd. Peter Claustofts Legat (1760) paa 1600 Rd. for trængende Slægtninge, ellers for andre Trængende i St. Nicolai og St. Johannes Sogne.
32. Raadmand Boy Petersens Legat (1777) Paa 1600 Rd. for trængende Slægtninge, ellers for andre Trængende.
33. Raadmand Jes Lorenzen Lorks Legat (1728) paa 1586 Rd. 64 Sk. for Beslægtede, som maatte forarmes.
34. Kbmd. Andreas Strickers Legat (1751) paa 1066 Rd. 64 Sk. for trængende Slægtninge og andre Trængende.
35. Kbmd. Bernhard Strickers Legat (1711) paa 1760 Rd. for trængende Slægtninge.
36. Borgermester C. Beyer og Raadmand O. Beyers Stiftelser (1632, 1648), Capital 1035 Rd., for Fattige, nærmest for Slægtninge.
37. Rector Joh. Müllers Enke Anna Müllers Legat (1765) paa 906 Rd. 64 Sk., for trængende Slægtninge, ellers for andre Trængende.
38. Andr. Strickers Enkes Legat (1751) paa 800 Rd., for Slægtninge, ellers for Fattige.
39. Kbmd. H. Petersens Legat (1735) paa 666 Rd. 64 Sk., ligeledes.
40. Birgitte Lorks Legat (1759) paa 533 Rd. 32 Sk., for trængende Slægtninge og Andre.
41. Raadmand M. Paulsens Legat (1772) paa 501 Rd., ligeledes.
42. Kbmd. H. P. Boy's Legat (1761) paa 533 Rd. 32 Sk., ligeledes.
43. Raadmand Lüders's Legat (1782) 266 Rd. 64 Sk., for Beslægtede, ellers for Fattige.
44. Raadmand Nis Petersens og Hustrues Legat (1799), Revenuerne af en Løkke, stor 9 Tdr. 51 Kvadrat Baand, anvendes til Slægtninge, ellers til Trængende i St. Marie Sogn.
- 45 - 46. Borgermester G. v. Merfeldts og hans Broder Borgermester H. v. Merfeldts Legater (1599, 1601), tilsammen 18,200 Rd., Halvdelen for Studerende, en Fjerdedeel for Nødlidende, en Fjerdedeel for troe Tjenestepiger.

47. Stadsecretair Ritzenbergs Legat (1604) paa 2560 Rd. til Forbedring af Rectors Løn, til Stipendium for en Søn af en Præst ved St. Nicolai og til Hjælp for Huusarme.

48. Borgermester M. Schrøders Legat (1614) Paa 1333 Rd. for Studerende, Huusarme og tro Tjenestefolk.

49. Kjøbmand B. Asmussens Legat (1784) paa 3800 Rd. til milde Stiftelser og 4640 Rd. for trængende Slægtninge.

50. Kbmd. N. Haacks og Hustrues Legat (1648) paa 4800 Rd., til Stipendier, Præmier for lang Tjeneste og Understøttelser.

51. Kbmd. Bernd Hinr. Meinckes Legat (1776) paa 14,400 Rd., for Studerende og Trængende.

52. Papirmøller Gadebuschs Enkes Legat (1781) paa 1,135 Rd., ligeledes.

53. Commerceraadinde Hallensens Legat (1788), 2400 Rd., for Studerende.

54. Oberstlieutenant Rømers Legat (1786) paa 857 Rd., ligeledes.

55. Enkeamtmandinde Rantzows Legat (1609) paa 1600 Rd., til Stipendier.

56. Kammerraad Arnold Behrens's Legat paa 640 Rd., for Studerende.

57. Friedr. Gorrissens Testament (oprindelig 80,000 Rd., nu Capital 175,000 Rd.) for Beslægtede.

58. Andreas Christiansens Testament (1811), Capital 80,000 Rd., for Beslægtede.

59. Dr. Heinr. Hansen Fries's og Hustru Ingeborg Maria Fries's Stiftelse, Capital ca. 20,000 Rd., for Beslægtede, event. for Trængende.

60. Etatsraad thor Stratens Legat (1800) paa 16,000 Rd., for Beslægtede.

61. Kbmd. Feldstedts Legat (1796) paa 6400 Rd., ligeledes.

62. Raadmand A. Andersens Legat (1821) paa 5333 Rd. 32 Sk., ligeledes.

63. Commercesecretair Hammerichs Legat (1810) paa 4000 Rd., for Slægtninge, ellers for Fattige.

64. Joh. Braacks Legat paa 3733 Rd. 32 Sk., for Slægtninge.

65. Kjøbmandsenke B. Brodersens Legat (1744) paa 5440 Rd., for trængende Slægtninge.

66. Kjøbmand Otto Beyer i Thronhjem, Legat paa 4800 Rd. for Slægtninge, ellers nødlidende Kjøbmandsenker.

67. Bogholder I. C. Jensens Legat (1802) paa 1600 Rd. for Familienmedlemmer.

68. Papirmøller G. Gadebusch's Legat (1755) paa 1600 Rd., for trængende Slægtninge.

69. Borgermester Jepsens Legat (1731) paa 1100 Rd., ligeledes.

70. Müllmann og v. Luttens Legat (1622) paa 533 Rd. 32 Sk., ligeledes.

71. Birgitte Reimers Legat paa 480 Rd., for Slægtninge.

72. Justitsraad B. Wøldikes Legat (1801) paa 480 Rd., ligeledes.

73. Borgermester Valentiners Legat (1715), bestaaende i 41 Tdr. 88 kvadrat Baand Land paa St. Nicolai Mark, for Slægtninge.

74. Kbmd. C. Rønnenkamps Familielegat (1798) 8000 Rd.

75. En Ubenævnt i Heide (1853) et Legat paa 427 Rd. for Studerende.

76. Stiftelsen til Understøttelse for trængende Søfolk, hvis Capital i 1863 udgjør ca. 3200 Rd. Stiftet 1859; dannes ved Bidrag af alle paa flensborgske Skibe tjenende Søfolk, der afgive 1 Sk. pr. Daler af deres Løn.

Spare- og Laanekassen. Flensborg Sparekasses oprindelige Statuter, der traadte i Kraft den 26de Juni 1819, ere senere flere Gange blevne reviderede, første Gang den 20de Juli 1829, derefter den 20de Marts 1849 og senest den 22de Juni 1859. Den stiftedes af en Forening af "Actionairer", som dog allerede opløstes i August 1827, og i deres Sted traadte en anden Forening af Indvaanere og Borgere, som paatog sig Administrationsforretningerne uden Godtgjørelse. Ifølge de nyeste Statuter skal denne "Sparekasseforening" bestaae af mindst 30 Medlemmer; enhver Indvaaner kan paa Administrationens Forslag blive optaget som Medlem i Foreningen.

Til Varetagelse af de løbende Forretninger vælger Foreningen af sin Midte en Administration, bestaaende af en Directeur, som tillige er Kasserer, en Vicedirecteur og 12 Administratorer. Ved en Beslutning af 10de Juli 1834 blev der i Forbindelse med Sparekassen oprettet en Laanekasse, som kan virke med, men heller ikke ud over den Sparekassen selv tilhørende Capital tit Understøttelse af Borgere og Indvaanere i Flensborg.

Paa Interessenternes Conti indestod ved Udgangen af Aaret 1861 605,138 Rd., og Kassen har et opsparet Fond af ca. 50,000 Rd.

Flensborg har sit eget **Kirkevisitatorium**, bestaaende af Overpræsidenten og Provsten for Flensborg By (der tillige er Provst for Flensborg Provsti).

Byen har 3 Sogne, nemlig Nicolai Sogn, Marie Sogn og Johannes Sogn, til dette sidste hører tillige Sønder-St. Jørgen, den hele Huuslængde mod Syd og omtrent 1/4 af Længden mod Nord af Sønder-Hulvei, nogle Huse af Nørre-Huulvei og Fiskergaards Commune (Nørre-St. Jørgen med Ballastbroen og Bredebjerg høre til Adelby Sogn). Hertil kommer den frie danske Menighed, som benytter Helligaands Kirke. Ved hver af de 3 Sognekirker er ansat en Hovedpræst og en Diaconus, for den danske Menighed en Hovedpræst og en ordineret Catechet, der tillige er Førstelærer ved den danske Menigheds Borgerskole. Samtlige geistlige Embedsmænd, med Undtagelse af Præsten og Catecheten ved den danske Menighed, vælges af Menighederne efter Præsentation af vedkommende Patronater. Kirkesproget er tydsk, undtagen for den danske Menigheds Vedkommende. Præstekaldenes Indtægter angives saaledes: Hovedpræsten ved St. Nicolai Kirke 1400 Rd., Diaconus, der tillige er Hospitalspræst, 1555 Rd., Hovedpræsten til St. Marie Kirke 2000 Rd., Diaconus 1700 Rd., Hovedpræsten til St. Johannis Kirke 1540 Rd., Diaconus 1200 Rd., Præsten ved den frie danske Menighed 2400 Rd., Catecheten 750 Rd.

Byen danner et eget Physicatdistrict. 3 Apotheker. Flensborg By danner et selvstændigt Sessionsdistrict, der igjen er deelt i 3 Lægder.

Til den slesvigske Provindsialstænderforsamling vælger Flensborg 2 Deputerede, og danner de slesvigske Kjøbstæders og Flækkers 1ste Valgdistrict. Flensborg er Valgsted for de Medlemmer af Stænderforsamlingen, der vælges af den 2den geistlige Valgkreds, af Ridderskabet og af de større Godseiere.

Ved Flensborg Toldsted er ansat en Toldinspecteur, 1 Toldkasserer, 5 Controlleurer og 16 Toldassistenter; ved Postvæsenet en Postmester, der tillige er Chef for den slesvigske Jernbanepostexpedition, samt en Postcontrolleur og en Postholder.

Flensborg er Sæde for følgende Autoriteter og Institutioner: 2den Generalcommandoes Stab (Nørrejylland, Fyen og Hertugdømmet Slesvig), for følgende hele Hertugdømmet Slesvig omfattende Institutioner f.eks. Provindsialstænderne, Appellationsretten, det retsvidenskabelige og det theologiske Examinationscollegium, Biskoppen, Sanitetscollegiet, Medicinalinspecturen, Centralkassen, Stempelpapirforvalteren, Regjeringsadvocaten, Overlandeveiinspecturen og Veiconducteuren, Chaussedirecteuren, den Kgl. Commissarius for de slesvigske Jernbaner, der p. t. er Overpræsident i Flensborg, Directionerne for disse Jernbaner, Landmaaler-Examinationscommissionen, Justeerammeret, Filialbanken,

Overtoldinspecteuren, Overførsteren for 4de Overførsterinspection, Overlodsens, der tillige er Udskrivningschef for 1ste District, Mønsterskriveren, Navigationsexaminator. Endvidere Amtmanden, Amtsforvalteren, Actuaren, Branddirecteuren og Huusfogden for Flensborg Amt, Herredsfogderne for Husby og Nye samt for Vis og Ugle Herreder, Physicus for Flensborg Stad-Physicatdistrict og for Flensborg Land-Physicatdistrict. Garnison for 21de Infanteribataillon.

Af private Foreninger og Selskaber i Flensborg mærkes:

a) til almeennyttige Øiemed: Bibelforeningen, Missionselskabet, Kunstforeningen, Enkekassen, Enke- og Rentekassen for erhvervdrivende Borgere, Foreningen til Understøttelse af Huusarme, en almindelig Sygekasse, 2 Liigkasser, Foreningen til Understøttelse af fattige Barselkvinder, Handelsforeningen, Industriforeningen, Selskabet til Fremme af Fiskeriet (Assuranceselskaber see foran);

b) til selskabelige Øiemed: 2 Skyttegilder (St. Knuds-Gilde og Kong Frederik den Syvendes Garde, sidstnævnte tillige et Corps), Skytteforeningen, Skipperlauget, Selskabet Harmonien, Borgerforeningen, Kongens Klub, Musikforeningen, Foreningen til Selskabeligheds Befordring, de danske Vaabenbrødres Forening, Foreningen af 6te October, Euterpe m. fl.

Flensborg ligger i tvende Herreder, Husby Herred og Vis Herred, hvilke adskilles ved Møllebækken. Den Deel, der ligger i Husby Herred, altsaa i Angel, er den ældste, og her skal Flens eller Flenos Borg have ligget tæt ved St. Johannes-Kirken, nordostlig for hvilken i de nærmestliggende Gaders Haver Pladsen for Borgen, der gav Byen Navn, skal kunne paavises*).

*) See "Einige Bemerkungen über die Entstehung und älteste Geschichte Flensburgs" vom Pastor Jensen zu Geltling i N. Stb. Mag. II. S. 790.

Anlæggelsen af denne, ligesom og den første Opførelse af St. Johannes-Kirken, henføres vistnok med Rette til det 12te Aarhundredes første Halvdeel. I Midten af dette Aarhundrede havde Byen alt et Knudsgilde **).

***) Blandt Flensborgs mange og anseelige Gilder, der stiftedes i de efterfølgende Aarhundreder, deriblandt det halvt geistlige Kaiand eller "den hellige Treenigheds Broderskab", bevarede St. Knuds Gildet sig som det anseeligste "dat höchste Lag." Det overlevede Reformationen, men blev dog ikke længe efter ophævet af Magistraten "wegen etlicher Leute Hoffahrt und Frevels." I Aaret 1582 fornyede det sig atter som et Skyttegilde g bestaaer endnu som saadant.

I Aaret 1248 traf der Flensborg den Ulykke, at den i Krigen mellem Erik og Abel af den Førstnævnte blev erobret og plyndret samt stukket i Brand, ved hvilken Leilighed den ældre Borg vistnok ogsaa er bleven ødelagt. Denne Stedets Ødelæggelse gav imidlertid Anledning til den senere Udvidelse af Staden paa den nordlige Side af Møllebækken, altsaa i Vis Herred, hvor alt til den Tid synes at være opstaaet en nyere Borg, Due- eller Duwenborg, hvis Ruiner endnu den

Dag idag sees. Snart efter byggedes nærmest hen mod Slottet en Kirke, Mariekirken, først af Træ, senere (1284) af Steen. Ramsherred, der hørte til Slotsgrunden, blev 1285 indlemmet i Staden og opbyggede sig en egen Kirke, St. Gertruds, Aar 1290 ***).

***) Benævnelsen Ramsherred findes ogsaa andre Steder, t. Ex. i Aabenraa og Assens, for Districter eller Gader, der hørte under Borgret; baade Districtet og St. Gertruds Kirke laae i den nordlige Deel af Byen. 1566 skjænkede Frederik II. Kirken til Byen, som lod den nedrive 1571. Kun Kirkegaarden blev tilbage som Begravelsesplads for de Fattige, samt et lille Taarn med Klokke og Uhr over Kirkegaardens Indgangsdør. Taarnet nedreves 1822. Kirkegaarden er solgt.

Endnu senere, da Staden udvidede sig fra Slottet af mod Syd, reiste sig St. Nicolai Kirke, som skal være opbygget 1390. Alt i den første Halvdeel af det 13de Aarhundrede havde Flensborg ogsaa 2 Tiggerbrødreklostre, nemlig et Graabrødrekloster og et Sortebrødrekloster. Graabrødreklostret eller St. Laurentit Kloster blev fornyet eller ombygget 1263 af den sønderjydske Hertug Eriks forhenværende Drost Hr. Johan af Hwittbing; med Klosteret var forenet en Kirke, der stod til 1579 †).

†) Af Klosters vidtløftige Bygninger, hvoraf en Deel endnu benyttes af Helligaandsklosteret. skal der være Spor i flere Huses Kieldere. Jensen anfører i sin kirkelige Statistik S. 849 Anm. "Fra Klosteret udgik underjordiske Gange, hvis Retning man delviis endnu kjender, og som havde deres Udgangspunkt i Pastoratbygningen (nu Diaconatsbygning) til St. Nicolai, i Kielderne til Rectoratet og i Kielderne til det Huus paa Holmen, som man kalder den katholske Kirke. Det sidstnævnte Huus har sandsynlig været Knudsgildets Gildehuus, og Navnet hidrører formodentlig fra, at den katholske Gudstjeneste her er bleven fortsat nogen Tid efter Reformationen."

Flensborg havde ogsaa et Helligaandshuus, der her, som alle vegne, tillige var Hospital, og som maa være stiftet kort før 1325. Dette Klosters Kirke, der er bygget 1386, er nu Flensborgs danske Kirke. Ved en St. Jørgens-Stiftelse for Pestsyge paa den anden Side af Vandet laae et St. Jørgens Capel (nedbrudt 1582). Allerede af det foran Anførte fremgaaer det, at Flensborg fra Midten af det 13de Aarhundrede, uagtet den 1271 atter blev indtaget af Erik Glipping, gik fremad med raske Skridt og bestandig mere og mere udvidede sig. Hertil bidrog i høi Grad, at Byen Slesvig, efterat den i November Maaned 1156 var bleven indtagen af Svend Grathe, ved hvilken Leilighed ogsaa de fremmede Handelsskibe, der laae i Havnen, udplyndredes, successive aftog i Betydning som Handelsstad. Omtrent vistnok fra 1250 var Flensborg en "Axelkøping" (villa forensis) udskilt fra Herrederne, da det maa antages for vist, at en Tillem্পning af den gamle slesvigske Stadsret gjaldt og brugtes idetmindste omtrent en Menneskealder, førend Byen fik sin egen paa Dansk affattede Stadsret 1284 *).

*) See de med jyske Lov beslægtede Stadsretter, ved Professor P. G. Thorsen, S, 37 - 38.

Byen omgaves 1358 af en Ringmuur, som under Erik af Pommern udvidedes og forstærkedes ved Pallisader og Grave, af hvilke sidste endnu ere tydelige Spor. Duborg-Slot blev mod Slutningen af det 14de Aarhundrede fra Nyt opbygget af den holstenske Greve Nicolaus med tykke og faste Mure, Runddele og Taarne **).

***) I Bilagene gives tvende Afbildninger af uborg-, eller, som det senere kaldtes, Flensborg-Slot. Amtmændene over Flensborg Amt boede paa Slottet indtil 1703. Derefter forfaldt det mere og

mere, indtil Kong Frederik IV. 1719 gav Befaling til at nedbryde det. 1775 blev slotspladsen solgt med Ruinerne og Træerne. Danske Atlas viser endnu betydelige Ruiner. Nu staaer der kun en Muur.

At Byens Søfart mod Slutningen af det 13de Aarhundrede, altsaa førend Hanseforbundets Opstaaen, havde opnaaet en ikke ringe Betydning, fremgaaer af Stadsrettens Art. 86 - 96, hvori indeholdes meget hensigtsmæssige Bestemmelser om Tolden, Lastepenge af Fragter og Skipperens og Besætningens Pligter.

1398 erhvervede Byen Skoven Rude af Hertug Gerhard.

1410 blev Flensborg indtaget af Holstenerne; og de Danske maatte tage deres Tilflugt til Slottet, som i den Anledning blev stærkere befæstet, men 1411 blev Byen atter erobret af Kong Erik, som da lod Borgermester og Raad henrette.

Dronning Margrete døde af Pesten paa et Skib i Flensborgs Havn den 28de October 1412, da hun var ifærd med at seile tilbage fra Flensborg, hvorhen hun havde begivet sig for at underhandle med Enkehertuginde Elisabeth, som dog ikke mødte.

I Aaret 1427 indesluttede Hertug Henrik ved Hansestædernes Hjælp Flensborg, men faldt ved en mod Slottet foretagen Storm. Rivesell fortæller, at ved denne Storm gik en stor Deel af Byen op i Luer, fordi Fjenden beskjød den med gloende Pile.

I Aaret 1431 angreb Hertug Adolf, understøttet af en hanseatisk Magt, atter Flensborg. Byen blev overfaldet under Gudstienesten og de fleste Borgere tvungne til at aflægge Hyldingseden. Mange Borgere tilligemed endeel af det kongelige Militair flygtede til Slottet, som blev tappert forsvaret af Ridder Peder Jonsen. En dansk Flaade under Erik Krummedige bragte vel de Beleirede Forstærkning og Levnetsmidler, men efter dennes Bortgang sendte Hansestæderne en Flaade, der tilstoppede Havnen for at afskære fremtidige Tilførseler fra Søsiden. Medens dette skete, indesluttede Friserne Slottet med Volde og Grave for at vanskeliggjøre Tilførselen fra Landsiden. Saaledes tvang de den af Hungersnød til det Yderste drevne Besætning efter en Beleiring af 5 Maaneder til Overgivelse, mod fri Afmarsch.

I Aaret 1485 nedbrændte en stor Deel af Byen. Cläden siger Pag. 416: "*Ilden begyndte paa den sydlige Side i St. Johannis Sogn og gik langs med denne Side indtil Huusrækkerne tæt ved Raadhuset, og paa den anden Side indtil den første Bæk, der i Nicolai Sogn løber over Gaden; af alt dette blev ikke mere staaende end Klosteret og St. Nicolai Kirke.*"

Staden Flensborg har (ligesom Ribe, Kiel, Rendsborg, Itzehoe og Oldesloe) i Slutningen af Middelalderen og navnlig i det 14de Aarhundrede ladet slaae hele og 1/3 "Wittenpenninge", der i Vægt og Gehalt stemmede aldeles overeens med Hansestædernes.

Mod Slutningen af den 15de og i det 16de Aarhundrede havde Adelen talrig nedsat sig i Flensborg. Den havde, som det fremgaaer af Byens Protocoller, mange Stridigheder med Borgerne. De Adelige dreve ikke alene Handelsforretninger og vare Skibsrhedere, uden at ville deeltage i de communale Byrder, men de viste sig ogsaa paa andre Maader ganske utaaleligt og foraarsagede Frygt og Skræk i Byen.

Kong Hans sluttede i Aaret 1512 paa Slottet Fred med Consulerne fra Staden Lübeck, ved hvillen Leilighed Hansestæderne ikke forsømte at erholde Stadfæftelse paa deres udstrakte Handelsprivilegier i Landet.

27de Juli 1558 gav Kong Christian III. Byen en Politianordning, hvilken senere forbedredes og udvidedes 14de Januar 1600 af Kong Christian IV.

Under Christian III. nævnes forskellige Møntmestere i Flensborg, og en af dem, Reinhold Junge, fik 1545 Tilladelse til der at udmønte Guldgylden.

I Tredivaarskrigen blev Flensborg i Aarene 1627 - 28 hjemsøgt af de Keiserlige. De forvandlede Værelserne til Hestestalde, reve Jernet ud af Murene, sløge Vægge og Lofte ned og tændte Ild i alt, som kunde benyttes til Brændsel. Mange af de meest ansete Familier flygtede med Koner og Børn til Kongeriget. Efter Freden tildeelte Kong Christian IV. Byen udvidede Handelsprivilegier og eftergav Skatterne for flere Aar for atter at ophjælpe Byen.

I Aarene 1643 - 45 leed Byen betydeligt ved den af de Svenske udskrevne Contribution.

Den 15de April 1646 fødtes paa Flensborg-Slot Kong Christian V.; hans Bedstefader Kong Christian IV. holdt ham over Daaben; Daabsceremonien udførtes af Superintendenten Dr. Stephan Klotz.

I Aaret 1648 lod Kong Frederik III. sig med stor Høitidelighed hylde paa Slottet af Ridderskabet og af Borgermester og Raad fra 18 holsteenske og slesvigske Byer.

1655 grasserede Pesten stærkt i Kjøbenhavn, og imidlertid opholdt Hoffet og hele Regjeringen sig i Flensborg.

1657 - 60 maatte Staden lide meget saavel af de Svenske som Fjender, som af de kejserske, polske og brandenborgske Tropper, der som Allierede var komne Danmark til Hjælp mod Sverrig.

1666 holdt Kong Frederik III. her en Landdag.

Den 10de Januar 1694 steeg Vandet i Fjorden (efter en Indskrift paa Compagnihusets Muur) henved 6 Fod. Stor Ødelæggelse anrettedes derved i Byen.

1713 udpressede den svenske General Grev Steenbock, kort førend han blev indsluttet i Tønning. en Brandskat af Byen paa 64,000 Rd.

1724 anlagdes Vaisenhuset for 50 forældreløse Børn. Det nedlagdes 1813.
1770 -72 udskiftedes Bymarken.

Efter at Flensborg netop i et Aarhundrede ikke havde seet fjendtlige Tropper indenfor sine Porte (thi Franskændene og Spanierne der vare indkvarterede i Byen Aar 1808 vare jo at betragte som Allierede), rykkede Kosakkerne i Slutningen af 1813 efter Slaget ved Sehested ind i Byen og forbleve her i nogle Uger.

1844 oprettedes som foranført Filialbanken.

Efter Slaget ved Slesvig og indtil Afslutningen af Malmøer Tractaten samt i Foraaret og en Deel af Sommeren 1849 var Byen besat af tyske Tropper.

I 1849 - 50 residerede her Bestyrelsescommissionen, i 1850 - 51 den overordentlige Regjeringscommissair, i 1851 - 52 Ministeriet for Hertugdømmet Slesvig, der i sidstnævnte Aar blev forlagt til Kjøbenhavn. I Aaret 1850 oprettedes i Flensborg Overjustitscommissionen, der ved Patentet af 5te Mai 1852 blev forandret til den Kongl. Appellationsret for Hertugdømmet Slesvig.

I det 14de og i den første Halvdeel af det 15de Aarhundrede, da det mægtige Hanseforbund fuldstændigt beherskede Nordens Handel og Skibsfart, er det muligt, at Flensborgs Handel - om hvilke statistiske Angivelser mangle - som en Følge deraf kun har havt ringe Betydning. Men saasnart Hansestædernes Handelsmagt, nærmest paa Grund af Englændernes og Nederlændernes Concurrence, i den anden Halvdeel af det 15de Aarhundrede begyndte at dale, synes det, at ogsaa Flensborgs selvstændige Handel har taget et Opsving.

Dankwerth skriver (1652): "*I forrige Tider have de herværende Borgere ført en anseelig Handel til lands og til Vands. Nu er saadan vidtløftig Næring rigtignok geraadet i Tilbagegang; dog føre Borgerne endnu en stærk Handel, hente allehaande Varer fra Danmark, Norge, Sverrig, Island, ja endog fra Moskow og fra Archangel ligesom fra de omkring Østersøen beliggende Steder, og afsætte disse atter til Vands og til lands.*"

Cläden siger: "*Byen Husum gjorde sig i det 16de Aarhundrede paa alle Maader Umage for at forstørre sin Handel og at modtage ved Flensborg Havn Varer fra de ved Østersøen beliggende Handelspladser for at transportere samme pr. Oxe til Husum. Byen Flensborg gjorde alt muligt for at forhindre dette; men Husumerne vilde, som de sagde, udøve Gjengjældelsesret og heller ikke tillade Varernes Transit med flensborgske Skibe.*" Allerede i Aarhundreder dreve de flensborgske Skippere, dengang Husum endnu var en Landsby, over denne By en meget stor Handel paa Vesterhavet. Efter mange Tvistigheder lod

Flensborg i den anden Halvdeel af det 16de Aarhundrede for egen Regning anlægge en Havn ved Ockholm; men da det foranledigede for store Omkostninger, overtoges den af Kongen.

Det synes forøvrigt. at Kong Frederik II. i den omhandlede Strid har givet Byen Flensborg Medhold, thi i den Kongelige Resolution til Magistraten, dat. 18de Juli 1571, hedder det: "*Eftersom I til enhver Tid ere stillede lige med Vort Riges Indvaanere, have i Henhold til havende confirmerede Privilegier deeltaget i deres Benaadninger og Friheder ved alle Vore Toldsteder og Strømme, saa ere Vi ei heller tilsinds at besvære Eder med Hensyn til de gamle Vedtægter, men ville meget mere ved disse beskytte Eder.*"

I et af Kong Christian IV. i Aaret 1634 udstedt Privilegium hedder det fremdeles: "*Thi have Vi af Vor synderlige Gunst og Naade bevilliget og tilladt og nu med dette Vort aabne Brev unde, bevillige og tillade, at alle Indvaanere udi Vor Kjøbstad Flensborg, maae af alle deres Varer, som de kan gjøre beviislig dennem alene at tilhøre, ikke mere til Told paa noget Toldsted udgive end som andre Rigets Undersaatter og Indvaanere udgive, etc.*" Henrik Rantzau siger, at Flensborg i det 16de Aarhundrede kunde sende 200 Skibe i Søen.

I Henseende til Flensborgs commercielle og industrielle Tilstande i det 18de og 19de Aarhundrede indeholde de i ".Slesvigske Provindsialefterretninger" optagne „Fragmente, die commerziellen, politischen, communalen und nationalen Zustände der Stadt Flensburg und der Landschaft Angel zunächst betreffend" af den høitfortjente Forfatter C. H. interessante og værdifulde Oplysninger.

Ligesom disse "Fragmenter" med Forfatterens Tilladelse ere benyttede ved nærværende Beskrivelse af Byen Flensborg, saaledes meddeles her efter disse nogle Efterretninger om de flensborgske Handelsforhold i dette og forrige Aarhundrede.

Byen Flensborg glædede sig i tidligere Aarhundreder ved meget udstrakte Privilegier og Handelsfriheder, navnlig i Henseende til Afsætning af Varer og Productionsfrembringelser til Kongerigerne Danmark og Norge. Som Følge deraf var Byens Handel derfor ogsaa i den første Halvdeel af det 18de Aarhundrede meget betydelig. Men i Aaret 1742 blev det ved en Kongelig Commerceforordning bestemt, at Kongerigerne Danmark og Norge skulde directe eller paa første Haand importere alle deres Varer, med Undtagelse af de til industrielt Brug bestemte. Flensborgerne saae i denne Foranstaltning deres Byes Existents truet og sendte derfor en Deputation med et Bønsskrift til Kjøbenhavn.

Det lykkedes ogsaa at opnaae Forandringer i Commerceforordningen til Fordeel for Byen. Ved flere forskjellige Omstændigheder geraadede Flensborgs Handel i Perioden fra 1743 til 1776 i Forfald; men i Aarene fra 1777 til 1799 reiste Byen sig igjen og opnaaede en ikke tidligere kjendt Rigdom og Glands. Aarsagen hertil maa nærmest søges i det neutrale danske Flag, idet de danske

Skibe under den nordamerikanske Frihedskrig og de indre og ydre Uroligheder, som lammede de fleste europæiske Staters Handelsvirksomhed, saagodtsom var det eneste, der ugeneert kunde drive Verdenshandelen.

Flensborg havde ogsaa i Kongeriget og i Særdeleshed i Norge en Kilde til stor Afsætning og Fortjeneste.

200 Brændeviinsbrænderier, som vare i stærk Virksomhed, befordrede ved Norges Proviaivering Flensborgs Handel og Velstand. Foruden denne storartede Brænderiforretning var Flensborgs Indførsel og Udførsel af alle Slags Varer meget betydelig. Ifølge Toldbøgenes Udvisende for Aaret 1799 indførtes bl. A. 900 Fade uraffineret og 29,965 Pd. raffineret Sukker, 11,450 Pd. Kaffe, 384,000 Pd. Tobak, 2476 Oxhoveder Viin, 96,000 Pd. Svedsker, Rosiner og Corender og 391 l Stpd. Hør og Hamp. Samme Aar udførtes 6656 Td. Kjød og Flesk, 9930 Td. Meel og 28,300 Ankere Brændeviin.

Men den Tids Toldbøger kunne ikke afgive nogen paalidelig Maalestok for de indførte Partier Kaffe, Sukker, Tobak og andre høit beskattede Artikler og ligesaa lidet for Udførselen af Brændeviin, idet den mangelfulde Toldcontrol gav Anledning til en overordentlig udstrakt Smughandel.

I Aaret 1779 var hjemmehørende i Flensborg Tolddistrict 139 Skibe paa 4421 Com.-Læsters Drægtighed, og de til Byen ankomne Skibe udgjorde i samme Aar 996 af 13,912 Com.-Læsters Drægtighed.

Flensborgs Handelsflaade var saaledes for 80 Aar siden af omtrent samme Størrelse som nu, men Antallet og Lastedrægtigheden af de Skibe, som nu frequentere Flensborgs Havn, er derimod siden den Tid steget til det Dobbelte. Under denne lykkelige Periode erholdt Byens Handelsflaade en hurtig og stærk Tilvæxt, hvilket fremgaaer deraf, at i Aaret 1797 talte den 257 Skibe med en Besætning af 1397 Mand.

I Aaret 1800 truedes Danmarks og dermed ogsaa Flensborgs Skibsfart af et Uveir: der blev lagt Embargo paa mange Skibe, som først ophævedes ved Fredsslutningen af 4de Juni 1801. Fra den Tid og indtil Aaret 1807 udvidedes Fragtfarten endmere; Flensborgs Skibe befarede uforstyrret alle Have, og Dannebrog havde Fortrinet fremfor alle andre Flag. Flensborgske Skibe hjembragte rige Ladninger fra Frankrig, Spanien og Amerika; den vestindiske Handel var betydelig, og de med denne nøie forbundne Sukkerraffinaderier vare i fuld Virksomhed.

Byens Handelsflaade havde atter faaet en betydelig Tilvæxt, idet den ved Udgangen af Aaret 1806 udgjorde 271 Skibe af 14,806 Com.-Læsters Drægtighed med en Besætning af 2068 Mand. Iblant Skibene vare 30 af 100 - 149 Lasters Drægtighed, 76 af 70 -100 Læster, 42 af 50 -70 Læster og 75 af 30 - 25 Læster. I samme Aar beløb Antallet af de ankomne Skibe 1519 af 24,408 Læsters Drægtighed.

I Decenniet 1797 -1806 blev der i Flensborg bygget 95 Skibe af 7494 Læster. I Aaret 1806 beløb Toldintraderne 180,000 Rd. (medens de nu udgiøre ca. 1/2 Mill. Rd.) Efter Toldbøgerne blev i det nævnte Aar bl. A. indført til Flensborg: 6196 Oxhoveder fransk Brændeviin, 123,979 Pd. Kaffe, 231,000 Pd. Thee, 4020 Oxhoveder Viin, 2,000,185 Pd. uraffineret Sukker. Tilførselen af Korn, hovedsagelig til Brænderierne, udgiorde alene fra Kongeriget 104,000 Td., medens der udførtes af Brændeviin 40,000 Ankere til Norge og 6400 Ankere til Kongeriget.

Nu udrød Krigen i 1807, der kostede Flensborg overordentlig meget. Ved denne 7aarige Krig skulle henimod 200 af Flensborgs Skibe varet gaaede tabte, og da disse tildeels vare ladede, angives Tabet til ca. 5 Mill. Rd. Var end Flensborgs Tab ved Statsbankerotten i 1813 paa Grund af Oprettelsen af Speciesbanken i Altona 1788, hvorved Hertugdømmerne forskaanedes for de Ulykker, som i Kongeriget anrettedes ved Courantbanken, ikke saa stort, som det under andre Omstændigheder vilde have været, saa var det dog meget betydeligt.

Norges Afstaaelse til Sverrig 1814 forandrede Flensborgs Handel; Indførselen af Brændeviin til Norge blev aldeles forbudt, og Byens Brændeviinsbrænderier gik derved næsten ganske tilgrunde. Den hidtil betydelige Fragtfart var alt under Krigen ophørt, og som Følge deraf geraadede Skibsbyggeriet, ved hvilket tidligere en Capital af meer end 160,000 Rd. aarlig bragtes i Circulation, i Forfald.

De af Flensborgerne hidtil drevne storartede Handelsforetagender havde naaet deres Ende, og for den ved Tab udmattede og nedbøiede Handelsstand havde derfor Fredsslutningen i 1814 ikke den Virkning, man skulde vente. Værdien af Hypothekerne, som i de glimrende Tider havde naaet en svimlende Høide, sank dybere end nogensinde var forudseet; den almindelige Velstand var forsvunden, og kun enkelte Familier havde nogen Formue.

Flensborgerne vendte nu Blikket mod Kongeriget og de vestindiske Colonier samt til Island og Grønland, og der kom nyt Liv i Handelen. Til Handelen sluttede sig Sukker-, Olie- og andre Fabriker, Skibsbyggeri, og Skibsfarten omfattede nu alle indenlandske Havne. Navnlig til Nørrejylland afsattes nu atter det saa yndede Flensborg - Brændeviin, ligesom Colonialvarer og Industrifrembringelser af alle Slags fandt Afsætning. Hvor hurtigt Foretagelsesaanden atter hævede sig, fremgaaer deraf, at af de 189 Skibe af 6872 Com.-Læsters Drægtighed, som i Aaret 1816 vare hjemmehørende i Flensborg, vare i det nævnte Aar 170 Skibe af 6444 Com.-Læsters Drægtighed med en Besætning af 1140 Mand i Fart.

Denne Handelsomsætning vedvarede uden væsentlig Afbrydelse i en Række af Aar, og Flensborg erhvervede sig derved en ikke ringe Velstand.

Ved den paa liberale Grundsætninger byggede Toldtarif af 1ste Mai 1838 ophørte Flensborgs Manufacturhandel paa Kongeriget, der siden 1630 havde bragt Byen megen Rigdom; det samme var Tilfældet med raffineret Sukker; men

Afsætningen af Olie, Sæbe, Tobak, Cigarer, Eddike og andre Fabrikata til Kongeriget tiltog derimod betydeligt, og den vestindiske Handel vedblev at være meget betydelig, og Flensborg et ualmindeligt stort Colonialmarked.

I de 6 Aar fra 1833 til 1839 ankom fra Vestindien 112 Skibe, og 130 Skibe afgik dertil. I disse 6 Aar indførtes fra Colonierne 17,378,000 Pd. Raasukker og 612,000 Viertler Rom. Den samlede Værdi af Indførselen fra Vestindien blev anslaaet til 600,000 Rd. aarlig.

Indtil Aaret 1833 var den vestindiske Handel for Størstedelen bunden til Moderlandet, og kun amerikanske Skibe var det tilladt at indføre Mais og derfor at tilbytte sig Sukker, hvorfor erlagdes en Udførselstold af 10 pCt., men disse Indskrænkninger ophørte i det nævnte Aar, og det blev nu tilladt saavel fremmede som danske Skibe imod en Toldafgift at ind- og udføre alle Slags Varer og Producter til og fra St. Croix.

Heraf benyttede Nordamerikanerne og navnlig Hamborgerne sig; de oprettede strax Filialer paa de vestindiske Øer, sendte deres Skibe i idelig Fart dertil, de lossede og ladede saa hurtigt som muligt, og kunde gjøre 2 - 3 Farter om Aaret, medens Flensborgerne kun sendte deres Skibe een Gang om Aaret til Vestindien.

Ved en saadan Benyttelse af Tiden kunde de hamborgske Raffinadeurer selvfølgelig sælge billigere og bedre Sukker end Flensborgerne. Hertil kom den lange og farlige Vei omkring Skagen, Sundtolden og de store Assuranceudgifter, som yderligere vanskeliggjorde Concurrencen med Hamborg, uagtet Toldafgiften var langt høiere for de fremmede Skibe.

For at raade Bod herpaa foreslog man 1836 ved en Jernbane at sætte Flensborg i Forbindelse med en god Havn paa Vestkysten i Heverfarvandet; derved kunde opnaaes samme Hurtighed som Hamborgerne. Regjeringen interesserede sig for denne Plan; den bevilgede 1,200,000 Rd. til Anlægget af en Dokkehavn og tilbød med Fjerdedelen af Anlægscapitalen eller 500,000 Rd. at deeltage i Jernbaneanlægget; men hos Flensborgerne selv mødte Planen Modstand, og den blev ikke gennemført. (See foran Noten S. 436.)

Da Flensborgs transatlantiske Handel efter Aaret 1840 ikke kunde udholde den stedse større og større Concurrence, søgte man og opnaaede yderligere Toldbegunstigelser for de paa Vestkysten af Landet liggende Pladser. Endvidere ansøgte man Nationalbanken om Oprettelse af en Filialbank i Flensborg, hvilket ogsaa lykkedes i Aaret 1844.

Ved den forøgede Toldbeskyttelse, de anseelige Capitaler, som Handelsstanden mod billige Renter fik til Disposition, tog Handel og Industri igjen et glædeligt Opsving; Foretagelsesaanden tog til, der vaagnede atter nyt Liv paa Skibsværfterne, og ved Slutningen af 1847 eiede Flensborg en Handelsflaade af 134 Skibe af 5718 Com.-Læsters Drægtighed. I Aarene 1846 og 1847 udførtes til Vestindien i 31 Skibe Varer til en Værdi af ca. 830,000 Rd. og indførtes i 27 Skibe Varer til en Værdi af ca. 936,000 Rd.

Til Olieraffinaderierne indførtes i Aaret 1847 82,000 Tdr. Hørfrø og deraf omtrent 1/8 fra Kongeriget, medens Afsætningen af Olie dertil beløb ca 1 1/2 -2 Mill. Pund.

Hertugdømmet Slesvigs Udførsel til Kongeriget havde i Aaret 1844 en Værdi af rigelig 3 Mill. Rd., og deraf faldt den langt overveiende Deel paa Flensborg.

Om Flensborgs Handel fra 1848 indtil nu (1863) see foran S. 433.

Hans Nansen, Præsident i Kjøbenhavn, en af de Mænd, der spillede en Hovedrolle ved Souverainitæts Indførelse i Danmark, var født d. 28de November 1598 i en borgerlig Familie i Flensborg. Den danske Hærs første Overanfører i den slesvigske Krig Generallieutenant Hans Christoffer Georg Frederik Hedemann var født i Flensborg d. 7de Juli 1792; her fødtes ogsaa d. 10de Januar 1798 Danskhedens stadige og ufortrødne Forkæmper Etatsraad Paul Ditlev Christian Paulsen; ligeledes er Sjællands Biskop Dr. Hans Lassen Martensen født her d. 19de August 1808. Af ældre Lærde vare de to flensborgske Rectorer Johannes Møller, Forfatteren af "Cimbria literata" og hans Søn Ole Henrik Møller, bekjendt Historiker og Genealog, fødte i Flensborg, den Første d. 27de Febr. 1661 og den Sidste d. 9de Mai 1715.

Skjøndt Flensborg saa længe har været en anseelig Stad med betydelig Virksomhed, haves dog ikke nogen historisk Beskrivelse over den. Bidrag findes i G. F. Eggers, Historia Flensburgi 1684, O. Beyer, Dissertatio de originibus de incrementis Flensburgi, 1684, Seelen, Memorabilia Flensburgensia, 1752, Hoyer, Historische Bericht von Flensburg, durch Möller, I - II. Heft. 1759 - 60, Gläden, Monumenta Flensburgensia, 1765-68, O. H. Møller, Historische Bericht von Flensburg, 1767, Rivesell, "Versuch einer Beschreibung der Stadt Flensburg", I. 1817, Pastor Valentiners Chronik af Flensborg i "Mittheilungen zur Vaterlandskunde" 2., "Einige Bemerkungen über die Entstehung und älteste Geschichte Flensburgs" af Pastor Jensen til Gelting i N. Stb. Mag. II. S. 786 fg., og i Prof. P. G. Thorsens Skrift "De med jyske Lov beslægtede gamle slesvigske Stadsretter" S. 37

Kilde:

Statistisk-topographisk Beskrivelse af Hertugdømmet Slesvig ved J. P. Trap. Kjøbenhavn. I Commission Hos Boghandler G. E. C. Gad, Berlinske Bogtrykkeri ved L. N. Kalckar. 1864.

Udgivet i affotograferet udgave 1975 af Selskabet for udgivelse af kilder til Danmarks historie, med støtte fra Statens Humanistiske Forskningsråd